

Universita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav románských studií

Diplomová práce

Štěpánka Miková

**Benátská právní italština v novověku ve Sborníku statut a právních naučení
Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy (Dóžecí příkaz pro Alvise
Bragadina, 1589)**

**Venetian Legal Italian in the Modern Ages in *Commissio ducis* for Alvise
Bragadin, 1589**

Praha 2007

vedoucí diplomové práce PhDr. Pavel Štichauer, Ph.D.

„Prohlašuji tímto, že jsem diplomovou práci na téma: Benátská právní italština v novověku ve Sborníku statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy (Dóžecí příkaz pro Alvise Bragadina, 1589), zpracovala sama pouze s využitím pramenů v práci uvedených.“

Praha, 30. srpna 2007

JUDr. Štěpánka Miková

Poděkování patří paní doc. Anně Skýbové, zaměstnancům Státního archivu
Tachov a především panu PhDr. Pavlu Štichauerovi, Ph.D.

Obsah

Úvod	1
 1. část	
Historický exkurz: Benátská republika a její státní zřízení v XV. a VXI. století	3
Dóžecí příkaz pro Alvise Bragadina, 1589	6
 2. část	
Od latiny k volgare	14
Přepis obsahu a italské části Sborníku statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy	17
Jazykový rozbor dóžecího příkazu	47
Pravopis	47
Vokální systém	48
Konsonantický systém	49
Tvarosloví	51
Lexikum	52
 3. část	
Jazykové srovnání s jinými předpisy	54
 Závěr	61
 Riassunto	62
Resumé	65
Shrnutí	66
Seznam použité literatury	67
 Přílohy	

Úvod

Téma diplomové práce o podobě italského jazyka v právním dokumentu ze XVI. století jsem zvolila, jelikož se ve státním okresním archivu v Tachově nachází rukopis vedený v katalogu jako *Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI.* Latinsky a italsky bez sign.

Jedná se o *commissio ducale* - dóžecí příkaz udělený dóžetem Pasqualem Cicognou Alvisemu Bragadinovi, ve kterém ho dóže v roce 1589 jmenuje podestou a kapitánem severoitalského města Feltre.¹

Tento dokument je velmi cenným a dovoluji si tvrdit, že na našem území i jediným příkladem benátské legislativy z XV. a XVI. století. Podává důležité svědectví o tom, jakým způsobem se Benátská republika vypořádala s těžkým úkolem právně sjednotit a spravovat velmi různorodé a rozsáhlé oblasti a jak fungovala taková správa v té době nově nabytých území na italské pevnině.

Záměrem této práce bylo přiblížit tento zajímavý dokument veřejnosti, popsat historické pozadí a důvody jeho vzniku a nastínit jazykovou stránku dóžecího příkazu. Kompletní přepis dóžecího příkazu a ucelený lingvistický rozbor by byl nad rámec této práce a mohl by být předmětem dalšího bádání.

Stěžejním pramenem při psaní této práce byl tedy samotný Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné *terrafermy* a nejmodernější literatura o obecné historii Benátek, o právní historii a o historii benátské italštiny.

Přepis vybraných nařízení sborníku a zvláště pak jeho obsahu se ukázal jako velmi obtížný především kvůli mnohdy špatné čitelnosti textu a v některých případech i nedbalému rukopisu písaře či kopisty. Při přepisu obsahu, na kterém je dobře zřetelný jazykový i obsahový charakter dóžecího příkazu, byla zachována původní interpunkce i středověké zkratky. V poznámkovém aparátu je pak uvedena benátská rada, která příslušné nařízení vydala, a arabskými číslicemi přepsané datum vzniku nařízení.

---

¹ Domnívám se, že pro tento dokument by bylo vhodnější pojmenování Dóžecí příkaz pro Alvise Bragadina. Pro účely této práce je používáno obou těchto označení ve zcela shodném významu.

Při transkripci zákonů jsem pro rychlejší porozumění zkratky převedla do celých slov, avšak zachovala jsem původní interpunkci i nadbytečné používání velkých písmen příznačné pro středověk a jemu následující období.

Je nutné dodat, že všechna data benátských zákonů v této práci jsou uvedena dle benátské tradice, která klade začátek roku na první den měsíce března. U zákonů datujících se na leden či únor je třeba dodat jeden rok, abychom obdrželi datum dle běžného úzu.

1. část

Historický exkurz: Benátská republika a její státní zřízení v XV. a XVI. století

Benátský stát vznikl na konci VII. století a jeho státní zřízení prošlo složitým vývojem. A to již proto, že se na benátském území vystřídalo několik forem vlády. Benátský stát zformovaný jako byzantská provincie byl nejdříve absolutní monarchií. Dóže měl neomezenou moc a postavení panovníka. V komunální éře bych Benátky přirovnala ke konstituční monarchii s panovníkem voleným na doživotí. V posledních staletích si benátský stát přisoudil přívěsisko republika. O tu dozajista dle současného pojetí republiky nešlo. Jednalo se spíše o stavovskou oligarchii. Vláda náležela do rukou úzce vymezeného okruhu patricijských rodin, dóže, jeden z nich, měl pocty nejvyššího panovníka, ale postavení bedlivě kontrolované a faktické pravomoci velmi malé.

Na počátku XV. století bylo možné Benátky považovat za jeden z nejprogresivnějších a nejsilnějších států severní Itálie. Územní podoba a politické zaměření země prošlo hlubokou změnou. V osobě dóžete Francesca Foscariho došlo k nástupu výbojné politiky zaměřené na vnitrozemská italská území. Republika slavila úspěchy a značně rozšířila svá území o část Lombardie a Veneta. Díky svým zámořským držávám věděla, jak důležitou roli má ve vztahu k poddaným právní politika. Již měla zkušenosti s tím, jak těžké je nařídít a vynucovat právo vlastními zákony, ale i s tím, jak se v různých dobývaných oblastech liší způsob chápání práva a spravedlnosti.

Na *terrafermě* se Benátky setkaly s politicky a ekonomicky složitou strukturou. Města, která získala, měla bohatou tradici. Každé se pyšnilo vlastními institucemi, historií i sociální strukturou a v neposlední řadě i právní kulturou a koncepcí práva. Tato města měla vlastní zákony - statuta pocházející převážně ze XIII. století. Římské právo, doprovázené zvyklostmi, kanonickým právem, langobardským právem, dotvořené a stmelené právní naukou, tvořilo *ius comune*, které bylo aplikováno na celém získaném území spolu s přepisem - statuty měst.² Jak vypadalo benátské dominium na pevnině, se dovídáme ze zprávy *sindaci di terraferma*, úředníků kontrolujících chod území na pevnině, z roku 1561. Psali, že

² Cozzi Gaetano (a cura di). Lo stato società e giustizia nella repubblica veneta (sec. XV – XVIII). Vol. I. Roma: Jouvence, 1980: Gaetano Cozzi. La politica del diritto nella repubblica di Venezia. s. 79- 90

dominium je rozděleno na čtyři části: Istrii, Friuli, trevízskou marku (obsahující Treviso, Belluno, Feltre, Padovu, Adrii, Vicenzu) a Lombardii s městy Bergamo, Brescia a Verona.

V padesátých letech byla Benátská republika na vrcholu své moci, velikosti a slávy. S přeměnou republiky na velkou teritoriální mocnost, dochází i ke změně názvu z *Commune Venetiarum* na *Dominium Venitiarum*. Roku 1509 utrpěl benátský stát obrovskou vojenskou porážku u Agnadella, což mu způsobilo značné ekonomické ztráty a vedlo do vleklé krize, avšak stále ještě byl velmi mocným a politicky nejstabilnějším v Evropě.

V XV. a XVI. století mělo benátské státní zřízení již definitivní podobu. Státní orgány tvořily velmi složitou a rozvětvenou strukturu, byly propojeny různými komisemi a systémem vzájemné kontroly.

Pro potřeby této práce jsou uvedeny nejdůležitější lagunární státní orgány, které měly mimo jiné též legislativní pravomoci, a s jejichž zákonodárným působením v podobě konkrétních zákonů a nařízení se setkáváme ve Sborníku statut a právních naučení pro obce příslušné terrafermy.

Nejstaršími institucemi v Benátkách byly **Velká rada** a **Malá rada** (*Consilium maius* a *Consilium minus*). Tyto orgány, jak napovídá jejich název, se nemohly zrodit jinak než společně, stalo se tak pravděpodobně za vlády dóžete Oria Mastropiera (1178-1192).

Velká rada měla široké pravomoci na legislativním poli. Nejvyšším úkolem rady bylo kontrolovat celou veřejnou správu, na níž dohlížela přímo či prostřednictvím svých menších orgánů. Mezi další pravomoci patřil výkon práva míru a války, udělování milostí a výkon soudních rozhodnutí, dohled nad finančními otázkami, nad námořní a říční dopravou, a také oprávnění tvořit nové úřady a vymezovat jejich kompetence, měnit kompetence existujících úřadů anebo tyto úřady přímo rušit.

Malá rada původně složená z šesti členů postavených po bok dóžete se rozšiřovala pouze jednou, a to připojením tří vůdců rady XL – *Capi di Quarantia*. Jejím politickým úkolem bylo umírnovat autoritu dóžete kontrolou jeho činností – žádné rozhodnutí nebylo platné, aniž by ho čtyři rádci z šesti, a po rozšíření rady šest z devíti, neschválili. Přestože *Consilium minus* nemělo žádné jiné než tyto

kontrolní pravomoci, nacházelo se na samém vrcholu pomyslné pyramidy státní moci (důkazem je název, který se ve XIII. století pro tuto radu vžil - Signorie).

V prvních desetiletích XIII. století byl zřízen čtyřicetičlenný soud – *Consilium de XL* neboli *Quarantia* (**Rada čtyřiceti**). Na počátku XV. století byla její soudní moc rozdělena. Původních čtyřicet si udrželo trestněprávní pravomoc a vytvořilo *Quarantia criminal*. Pro civilní záležitosti se založilo nové, také čtyřicetičlenné shromáždění nazvané *Quarantia civil*. To bylo následně rozděleno na *Civil Vecchia* a *Civil Nuova* s dalšími čtyřiceti rádci, jimž byly svěřeny odvolací řízení ve věcech terrafermy.

Jako poslední z rad vznikla **Rada poradců** (*Consiglio dei Rogadi*, též *Consiglio dei Pregadi*, později nazývána Senát). V pozdější době díky následným delegacím funkcí a jejich široké kompetenční interpretaci shromáždila ve svých rukách vládu benátského státu, potlačila z velké části pravomoci Velké rady a v soudní oblasti pravomoci Rady čtyřiceti. Zrcadlila masivní rozšíření vládnoucí třídy, jež bylo důsledkem vzniku nutnosti vládnout nad stále více se rozšiřujícím územím ve vnitrozemí v zámořských oblastech.

Nejisté je datum zřízení rady, stalo se tak pravděpodobně za vlády Jacopa Tiepola (1229-1249). Na počátku měl šedesát členů volených na dobu a způsobem, jakým se volil každý jiný úředník, a to na rok. Ti zároveň tvořili členy Velké rady. Díky zvyku benátské vlády svěřovat zvláštním komisím projednávání určitých politických nebo ekonomických záležitostí se počet poradců brzy zvýšil. Když politická nutnost vyžadovala vyřízení zvláštních věcí, přidávaly se k Radě další složky, komise či sbory s časově omezenou a specifickou kompetencí. Ty po splnění účelu zanikly. Brzy jedna z těchto komisí ztratila dočasný charakter a přeměnila se na stálou složku Senátu – dvacet členů zvolených za vlády Lorenza Tiepola (1268) a patnáct jmenovaných za dóžecího úřadu Pietra Gradeniga (1299) vytvořila **Zontu**³, která v pozdějším období (1450 za vlády Francesca Foscariho) dosáhla počtu šedesáti členů. *Zonta* obnovovaná zvláštním dekretem rok co rok, se stala řádnou institucí až 29. září 1506. Především při řešení problémů souvisejících s válečným stavem se po celé XIII. století pokračovalo v praxi ustavovat mimořádné komise.

---

³ *Zonta* = *Giunta*, též *Addizione*

Při příležitosti jedné ze vzpour ve šlechtických a měšťanských řadách v roce 1310 vláda vytvořila **Rada deseti** (*Consilio Decem*), tedy vznikla jako orgán ryze policejní a soudní povahy. Z této oblasti se pravomoci Rady deseti rozšířily do zákonodárné, administrativní a finanční oblasti. Stalo se dokonce, že Rada vybočila z mezí svých kompetencí a atrahovala do sféry své působnosti projednávání všech nejdůležitějších a nejdelikátnějších vnitřních i vnějších politických záležitostí. Mír a válka, tajná jednání s cizími státy, řízení podmaněných oblastí, veřejná vnitřní správa, dohled nad lesy, nad doly, nad samotnou dóžecí kanceláří, a také nad *Zontou*, vše spadalo do kompetence Rady X, jejíž rozhodnutí získalo stejnou váhu jako rozhodnutí Velké rady.

Pokud jde o vývoj Malé rady, jejíž šest členů tvořilo společně s Vůdci *Quarantie Signorii*, je nutné nejdříve zmínit některé komise, které potom, co se staly přidruženými a trvalými, vytvořily **Kolegium** (*Collegio*), hnací orgán celého státního aparátu, jinými slovy ministerstvo republiky. Bylo řečeno, že zákonodárným orgánům (Velká rada, Senát atd.) se přiznávala široká svoboda diskuse, právo schválení nebo zamítnutí návrhů, ale nikoli legislativní iniciativa. Opatření, která byla diskutována radami, připravovala a zpracovávala převážně Signorie anebo zvláštní komise expertů (mudrců) svolávané a sestavované dle potřeby. Kolem roku 1380 vláda ustanovila stálou komisi se jménem Mudrcové Rady poradců (*Savi del Consiglio dei Rogati*), složenou ze šesti členů vybraných z řad senátorů a s úkolem spolupracovat se Signorií při přípravě návrhů určených k předložení a schválení radami. O něco později získali trvalý charakter a byli připojeni k Signorii i *Savi agli Ordini*. Společně tito Mudrci dohromady se Signorií tvořili Kolegium, ke kterému se připojili v roce 1420 *Savi di Terrafema* pocházející pravděpodobně z mudrců zabývajících se otázkami války.

Dóžecí příkaz pro Alvise Bragadina, 1589

O tom, jak byla právně řízena území terrafermy, podávají nejjasnější svědectví *commissiones ducales*, dóžecí příkazy - akty, které pověřovaly benátské šlechtice ke správě měst a jmenovaly je rétory. Tyto mandáty ukazují, jaké byly povinnosti rétorů vůči republice a poddaným, jaké byly jejich pravomoci, jakých zákonů museli rétoři dbát a dohlížet na jejich výkon. Úřad byl rétorům udělován Velkou radou jménem dóžete. Rétořem byl tzv. *podestà*, podesta, jehož ve větších

městech doplňoval *capitaneo*, kapitán. Tito rétoři neměli pravomoci striktně oddělené, ale dalo by se říct, že první měl kompetence v civilních a soudních věcech, druhý ve věcech vojenských a finančních. Podesta dozoroval především nad zdravím lidu, nad vodami, zásobováním zejména obilí, kontrolou prodeje i ceny mouky a chleba. Kapitán měl na starosti trestního soudnictví u vojáků a svých zaměstnanců a také jejich rodinných příslušníků, vojenskou správu města, veřejný pořádek obecně, otevírání a zavírání bran města.

Na našem území nedávno objevený⁴ dóžecí příkaz pochází z roku 1589 a dóže Pasquale Cicogna v něm pověřuje Alvise Bragadina ke správě města Feltre. Toto severoitalské město bylo od prvního desetiletí XIV. století součástí benátské terrafermy a to až do zániku republiky v roce 1797 (s krátkou přestávkou v období 1411-1420, kdy si je nárokoval Zikmund Lucemburský).

Tento rukopis má rozměry 23 cm x 16,5 cm a je bez desek. Je psán humanistickou krasopisnou kurzívou na pergamenu, hnědým inkoustem, začátek zlatě, má 211 dvoustran. Strany 1-200 jsou očíslovány, na posledních 10 (bez číslování) je zaznamenán obsah. Na poslední straně (samostatně listu odděleném od vazby) je pak uvedeno, kdo zápis prováděl a kdo byl zápisu přítomen, stejně tak, přesné datum, kdy se rétor ujal úřadu. Strany 1-59 a 119-135 jsou psány latinsky, zbytek benátskou italštinou.

Nos Paschalis Ciconia dei gratia dux venetiarum etú committimus Tibi Nobili Viro Aloysio Bragadeno dilecto civi, atque fideli nostro, quod in nomine Domini Nostri Jesus Christi vadas, et sis de nostro mandato Potestas, et Capitaneus Feltri per menses xvi et tantum plus, quantum successor tuus illuc venire distulerit, habendo ad honorem nostrum, bonum statum, atquae conservationem dictae Terrae bonam et diligentem curam, regendo in civilibus, nec non in criminalibus ipsam Terram, atquae Comitatum in iis, que ad te spectabunt secundum consuetudines, et statuta eorum, dummodo sint secundum Deum, Justitiam, atquae honorem nostrum, nec non secundum bonum statum

---

⁴ To, jak se tento dokument dostal do Tachova a na území České republiky, není známo. Doc. Skýbová je toho názoru, že se tak mohlo stát při nějakém válečném tažení (např. při Prusko – rakouských válkách). Sborník byl dlouho zapomenut ve skladu tachovského archivu a v roce 1999 znovu objeven a katalogizován.

ipsius Terrae, atquae districtus eiusdem bona fide. Et deficientibus ordinibus, statutis, atquae consuetudinibus tu iudicabis secundum tuam conscientiam.

Takto začíná zmíněný dokument. Je třeba v první řadě nastínit, kdo byli aktéři tohoto příkazu.

Dóže Pasquale Cicogna se narodil 27. května 1509 Gabrielu di Francesca a Marině Manolesso fu Marco. Jeho rodina byla přijata do velké rady v roce 1381 během války o Chioggia. Členové tohoto rodu často zastávali důležité funkce v zámořských oblastech a to především na Krétě. Větev rodu, ke které náležel Pasquale, se nazývala „*da Retimo* a *da Santa Ternita*“. Pasquale Cicogna prožil politicky velmi úspěšný život a pozvedl spolu se svým strýcem rodinu mezi oligarchii senátorů. Jeho prvním úřadem byla funkce pokladníka ve Friuli v roce 1534, poté kastelána (réтора) na Korfu – první z mnoha postů, který vykonával v Levantských državách; byl rétorem v Lesině, soudcem *Curia di petizion*, rétorem v Retimu, kapitánem a podestou v Trevisu (1564), v roce 1567 byl jmenován censorem a následně knížetem na Krétě, v roce 1572 členem Malé rady, podestou Padovy, kde vydržel navzdory morové epidemii. V 1577 a 1578 byl mezi jednačtyřiceti voliteli dóžete Sebastiana Veniera a Niccoló Da Ponteho. V roce 1580 byl pětikrát zvolen mudrcem Malé rady (vždy s minimální kontumační lhůtou), v 1583 prokurátorem sv. Marka, následně dozorcem v Arsenalu. Po smrti dóžete Da Ponte v roce 1585, se situace mezi benátským patriciátem napjala a vyhrotila. Volba nového dóžete se jevila jako velmi obtížná a provázely ji ozbrojené střety před dóžecím palácem. Vytvořila se frakce kolem Vicenza Morosiniho, jehož protivníkem byl hlavně prokurátor Giacomo Emo. Brzy vyšlo najevo, že Morosini je jako dóže pro většinu volitelů nepřijatelný. Jeho příznivci, poté co Morosiniho zavrhl, se přiklonili k Cicognovi. Zvolili ho 18. srpna 1585 a jeho volba byla dozajista kompromisem, přestože se k Morosiniho stoupencům politicky a nábožensky přikláněl, nepatřil mezi jejich hlavní představitele.

Po nástupu na dóžecí post jeho politická aktivita splývá s činností státu, nicméně můžeme říct, že kromě objektivních politických vlivů, lze období jeho vlády charakterizovat jako klidné a zaměřené na výstavbu civilních a církevních objektů (přestavba dóžecího paláce, stavba Rialtského mostu, kostela Spasitele

atd.). Snažil se též o utřídění a reorganizaci právních materiálů. Zemřel v Benátkách 2. dubna 1595.⁵

Rétory do zámořských a pevninských držav vybírala vždy speciální komise ve Velké radě, dóžecí kancelář poté jen volby formálně schválila dóžecím podpisem.

O podestovi Alvise Bragadinovi toho víme málo, do úřadu rétora ve Feltre nastoupil v roce 1589 – 22. května na šestnáct měsíců, jak bylo zvykem, ale je možné, že setrval v úřadě o trochu déle. Rodina Bragadin byla jednou z nejdůležitějších benátských rodin, patřila mezi nejstarších 24 tribunských rodin (tzv. Longhi) zakládajících benátský stát. Bragadin přišli počátkem VIII. století z ostrova Veglia v Dalmácii.⁶

Alvise, syn Giovannioho, patřil k odnoži nazývané „Tolentini“. Narodil se 10. června 1551 a zemřel 8. listopadu 1606. Alvise v letech 1581-1582 zastával úřad podesty a kapitána v Bellunu.⁷ Pravděpodobně proto, že znal poměry v geograficky i politicky blízkém Bellunu, byl zvolen rétozem Feltre.

Commissio ducale je složená z několika částí. Začíná jmenováním Alvise Bragadina do funkce podesty a kapitána města Feltre. Po jmenování následují rubriky, které obsahují příkazy pro rétora týkající se složení jeho dvora, jeho platu, platu jeho úředníků a povinnosti podesty k poddaným a nařízení, kterých musel rétor obzvláště dbát a pečovat o jejich dodržování. Jedná se o právní kompilace již existujícího legislativního a soudního materiálu nashromážděného v průběhu století, sebraného a seřazeného namátkou, jindy dle příslušných témat. Předpisy jsou v knize zaneseny bez chronologického pořadí, nejstarší pochází z 1417 a nejmladší je nařízení Rady deseti a Zonty z roku 1582. V dóžecím příkazu se setkáváme s nařízeními různých orgánů zhruba za 150 let. Často jsou zaneseny celé zákony tak, jak je určitý orgán vydal, v některých případech je zaznamenán jen obsah – shrnutí zákonodárného opatření.

⁵ Dizionario biografico degli italiani. Vol.25 Chinzer - Cini. Roma- Istituto della enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani, 1981, s. 403-405

⁶ *Spreti Vittorio*. Enciclopedia storico-nobiliare italiana. vol.I. Milano, 1929, s.171

⁷ Informace poskytl Dott. E. Tonetti, Archivio di Stato – Belluno.

Když Velká rada jmenovala patricije rétorem poddaného města, měla k dispozici jednu z kopií příslušného dóžecího příkazu, která byla uložena v její kanceláři.⁸

Dokument kromě toho, že začínal dóžecím jménem: *Nos Paschalis Ciconia dei gratia dux venetiarum...*, byl vydaný v dóžecím paláci: *Datae in nostro Ducali Palatio die XXVIII Aprilis, indictionae II, MDLXXXIX*⁹ a nese podpis *Giulio Zamberti sec*, sekretáře dóžecí kanceláře.

V příkazu na straně 197 nacházíme jinou rukou a velmi špatnou italštinou později dopsaný zákon o zákazu dovozu zboží z některých míst s velmi nečitelným podpisem *Petrus Lemonius officii dominorum super datiis notarius*. Dále je na této straně znovu zaznamenán plat podesty a jeho dvora s podpisem *Ag. Sperelli*. Jednalo se asi o úředníka dóžecí kanceláře, neboť příjmení *Sperelli* není šlechtického původu, nýbrž patří osobě patřící mezi *cittadini originari*, a často se vyskytuje v řadách úředníků benátských kanceláří. Na posledním listu je zápis nástupu rétora do funkce, který se udál za účasti příslušných úředníků:

Fo Vicario ala Giudice al maleficio dell' oltrascritto clarissimo signore Alv. Bragadin podestà et capitano l'eccelente

Domino Domenico Lino dot. Da Saravalle

Canceliero Gaspero Picciolo da Rovigo presente scrittor

Cavallaro Antonio Gnocco dalle Gambarase

Contestabile Francesco Dandolo da Venezia

Vice contestabile Prospero Pello da

List je zakončen větou:

1a entrata al Reggimento fo li 22 maggio 1589.

Kritérium, dle kterého benátské kanceláře vybíraly zákony do příkazu, se nepodařilo s jistotou identifikovat. Předpokládá se, že všechny normy měly obecnou působnost po celém území státu a že tedy podesta musel aplikovat normy, které byly stejné pro celé teritorium republiky a které se používaly ve všech

⁸ Dóžecí příkaz byl obvykle vyhotovován ve dvou provedeních, jedno se uchovávalo v kanceláři Velké rady a druhé bylo v osobním majetku rétora, který nesl náklady na provedení těchto příkazů. V archivu knihovny sv. Marka v Benátkách se nachází celá řada dóžecích příkazů pocházejících z majetku Velké rady. Dóžecí příkaz pro Alvise Bragadina, 1589 mezi nimi chybí.

⁹ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI. latinsky a italsky bez sign. s. 195

obdobných dokumentech, především dóžecích příkazech pro jiná území. Benátky neměly zvláštní normy pro každou obecní situaci zvlášť, ale snažily se unifikovat legislativu. K dispozici jsem pro srovnání měla kromě Sborníku ještě dva dóžecí příkazy: pro podestu Bergama z roku 1559¹⁰ a pro rétora Feltre z roku 1619¹¹. Příkazy jsou skoro identické, z velké části obsahují stejná nařízení, jež jsou ovšem seřazena rozdílně. Dóžecí příkaz z Tachova je co do počtu rubrik nejrozsáhlejší. Nejméně příkazů najdeme v *commissio* roku 1619, která je již celá psaná italsky, zde jsou ale logicky zaneseny i normy pozdějšího data než v ostatních dvou.

Co se obsahu týče, je třeba hned podotknout, že je členitý a nesourodý. Velká pozornost při tvorbě sborníku se kladla na zákony týkající se úpravy postavení podesty a vztahů k ústřední benátské vládě, jejichž dodržování je zásadním pro fungování a existenci státu.

Příkaz je rozdělen do 278 rubrik. Každá rubrika nese název, který předjímá její obsah. Dále nese označení, kterým zákonodárným orgánem byla vydána a v převážné většině i přesné datum vydání. Forma, jakou se prezentuje, je jedinečná a pozoruhodná. Je hovorová, konverzační, v některých případech vytváří fikci, že dóže sám promlouvá a uděluje rozkazy a instrukce svému rétorovi.

Rukopis obsahuje správní, finanční, trestní a procesní předpisy benátských institucí (Velké rady, Rady deseti, Rady poradců, Kolegia a Zonty). Je zajímavé sledovat, jak byly normativně upravovány různé oblasti společenského života a jaké byly problémy novověkého státu na sklonku XVI. století. V *commissio* se setkáváme s velkou porcí veřejného práva Benátské republiky.

Od strany 1 nalezneme rubriky obsahující příkazy a obecná správní doporučení týkající se povinností podesty a jeho úředníků. Podesta byl doprovázen svým dvorem či soudem, který v případě Alvise Bragadina tvořil vikář, kancléř (*canceliere*) a velitel (*connestabile*).¹² Nejdůležitějším z nich byl vikář, který kromě toho, že v případě potřeby zastupoval rétora, měl jurisdikci výlučně civilní. Proti rozsudkům vyneseným vikářem se mohlo podat podle obecného pravidla

¹⁰ Cappelluzzo Giovanni. Lo statuto del podestà di Bergamo, Commissione dogale per Lorenzo Bragadin 1559. Fonti per lo studio del territorio Bergamasco; Bergamo: Provincia di Bergamo Assessorato servizi sociali e cultura Centro documentario beni culturali, 1992, s. 61–153

¹¹ Příkaz pro Francesca Duoda. Rettori veneti in terraferma II. Podestaria e capitanato di Belluno. Podestaria e capitanato di Feltre. Istituto di storia economica dell'Università di Trieste. Historický úvod Tommaso Fanfani. Milano: dott. A. Giuffrè editore, 1974, s. 43–47

¹² Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s.

odvolání k podestovi, někdy vikář mohl jednat jako prétorský místovladař a v takovém případě, byly jeho rozsudky stejné úrovně jako rétora a odvolání musela směřovat do Benátek. Vikář musel být ze soudu ten, kdo znal právo a civilní materie. Vybíral ho stejně jako ostatní úředníci na dvoře podesta a nesměl být benátským šlechticem, ale musel pocházet z poddaného města. Musel vystudovat *in utroque iure*.

Rétor Feltre měl plat stanoven na tisíc sto padesát šest liber a deset grošů. Pro srovnání podesta většího Bergama měl plat dva tisíce sto padesát liber.¹³ Vikáři rétora byl stanoven čistý plat sto šedesát jedna liber, kancléři čtyřicet tři liber a pět grošů. Kancléř plat dostával, ale musel odvádět městu jeho část, jelikož se zřejmě jednalo o výnosný post. Velitel plat nedostával vůbec a naopak musel městu také platit městu 96 liber a deset grošů.

Dále nalézáme předpisy regulující chování rétorů ve funkci (např. nařízení, že rétoři nesměli provádět notářské zápisy; o tom, že rétoři měli zakázáno přijímat provizi či plat od někoho; rétoři a jeho úředníci měli pod pokutou zakázáno držet dítě či jinak pomáhat při křtu či pomazání). Rétor nemohl být soudcem ve své vlastní věci, soudcem nemohl být ani jeho vikář. Pokud takový případ nastal u rétora Feltre, soudil záležitosti týkající se rétora podesta a kapitán města Belluna. A naopak – Alvise Bragadin se stal soudcem ve věcech Bellunského rétora. Další zákony usměrňovaly soukromý život rodinných příslušníků podesty.

Přestože Feltre a jeho okolí trpělo nedostatkem obdělávatelných ploch k pěstování plodin, rétoři měli povinnost pod pohrůžkou zbavení funkce a vyhnanství nezamezovat dovozu obilí ze svého území do města Benátek.¹⁴ Naopak těm, kdo chtěli toto zboží do města přivážet, museli poskytnout pomoc. Ten, kdo by prokázal rétorům, že zabraňovali dovozu obilí, obdržel odměnu spočívající v tom, že mohl osvobodit jednoho muže odsouzeného za vraždu na trest vyhnanství. Obilí bylo naopak zakázáno vyvážet za hranice benátského území.

Obsah statutů je velmi různorodý. Najdeme předpisy fiskálního charakteru, upravující cla a poplatky, o daních, o veřejných financích, o církevním nebo feudálním majetku, normy procesní, z oblasti dědického práva (o tom, že nemanželské děti prohlášené za legitimní nemohou dědit ze závěti statky, které

¹³ Cappelluzzo Giovanni. Lo statuto del podestà di Bergamo, Commissione dogale per Lorenzo Bragadin 1559, cit., s. 61

¹⁴ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 67

náleží legitimním dědicům), upravující vztah k cikánům, židovské komunitě (o lichvě a proti těm, kteří si půjčují u židů), od opatření zbraní k ochraně města k odměně oficiálních ověřovatelů veřejných aktů, od nařízení zdravotních hlídek kvůli moru k nařízením o nemovitostech.¹⁵

Trestní materie v příkazu tvoří podstatnou část: nalézáme *parti* upravující vraždy, krádeže, nošení zbraní, pašování, represí alchymistických praktik, rouhání, ucelenou otázku vyhoštěných, spáchání zločinu na svatém místě a mnoho dalších trestných činů popsanych konkrétně dle skutkové podstaty.

---

¹⁵ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 66

2. část

Od latiny k volgare

V Dóžecím příkazu pro Alvise Bragadina nalézáme sedmdesát šest stran sborníku spaných latinsky, a zbylých sto dvacet čtyři v italštině, *volgare*. Nejstarší nařízení v latinském jazyce vzniklo v Radě deseti 14.9. 1426, a nejmladší pak v Radě poradců 11.1.1446. Nejstarší italské je z 30.7.1503 (Rada poradců) a nejmladší se datuje 5.9.1582 a utvořila je Rada desti se *Zontou*.

Volgare se v benátských právních kruzích objevuje postupně, a to již od XIII. století. V té době se však jednalo velmi řídke výjimky. Svoji pozici upevňuje italština až o dvě století později.

Srovnáme-li počátek období, ve kterém se benátská italština objevuje ve veřejných aktech státních orgánů (úřadů a především rad), s nástupem italštiny v jiných severoitalských městech, zarazí nás zpoždění, s jakým se její užití prosazuje. V Miláně, Florencii a ostatních městech většího významu dochází k běžnému používání *volgare* při legislativní a výkonné činnosti vládních orgánů již v druhé polovině XV. století.¹⁶ Důležitou úlohu hrála při pronikání italštiny do právních textů dozajista okolní kultura. Vlivy jako nastupující literární prestiž *volgare*, uznání a užívání jazyka vzdělanou vrstvou a konečně probíhající jazykové debaty jistě sehrály významnou roli při výběru jazyka v panovnických kancelářích.¹⁷

V Miláně je užití *volgare* v této sféře cílenou politikou státu. Je záměrně prosazováno vládnoucími rody (nejdříve rodem Visconti a poté Sforza). Byl i v Benátkách nástup *volgare* připravován a podporovaným záměrnou činností benátského státu? *Volgare* se státních institucích se v Benátkách vyvíjí v XV. století nezávisle na kulturních vlivech humanismu. Nikoli proto, že by v benátské republice chyběla politické tendence ovlivňující kulturu; naopak vzájemné působení mezi kulturou, způsobem psaní a odborným vzděláním úředníků a

¹⁶ Cozzi Gaetano (a cura di). Lo stato società e giustizia nella repubblica veneta (sec. XV – XVIII). Vol. I. Roma: Jouvence, 1980: Paolo Frasson. Volgare e latino: Gli aspetti della ricerca di propria identità da parte di magistrature e cancelleria a Venezia (sec. XV-XVI), s. 588

¹⁷ Borelli Giorgio, Ortalli Gherardo, Zordan Giorgio (a cura). Società, economia, istituzioni. Elementi per conoscenza della Repubblica Veneta. Vol. II Società e cultura. Verona: Cierre 2002: Gianna Marcato. La politica linguistica della Serenissima e la complessità sociale dello stato veneziano, s. 24 - 25

písařů v Benátské dóžecí kanceláři bylo již od dob vlády dóžete Andea Dandola velmi živé a kancelář, kde byly tvořeny a přepisovány návrhy zákonů i již odhlasované verze norem, byla právem pokládána za zdroj humanistického zaměření. Přesto se používání italštiny ve veřejných dokumentech rozšiřovalo skoro nezávisle na kulturních faktorech i mimo přímé a záměrné působení vládních orgánů.¹⁸

Tvorba právních předpisů a jiných dokumentů ve *volgare* souvisí s fenoménem zjevujícím se na celém území Itálie spočívajícím v upuštění používání latiny ve státních kancelářích. Italština se stává praktičtější - došlo k jejímu uplatnění v širších kruzích díky obchodním stykům a diplomatickým vztahům.

Paolo Frasson ve své práci o latině a *volgare* v benátské dóžecí kanceláři a jiných úřadech¹⁹ pak pokládá za hlavní důvody nástupu italštiny používání tohoto jazyka při předkládání zákonů ve Velké radě. Tyto zákony byly převážně technického charakteru a aktuální jazyk se dle Fassona ukázal příhodnějším pro zpracování nových legislativních návrhů. Za druhého hybatele, který prosadil italštinu v benátském právním systému, pokládá trestní Radu čtyřiceti, která se odklonila od latiny pravděpodobně z praktických důvodů a z důvodů potřeby, co nejrychlejšího a nejefektivnějšího trestního řízení. Zároveň uvádí, že pokládá za druhořadý vztah mezi jazykem a obsahem právních norem.²⁰ Co se týče použití italštiny u soudů a rad při výkonu jejich soudních pravomocí P. Frasson je toho názoru, že *volgare* nemohlo nikdy zcela vytěsnit latinu z této praxe, jelikož latinský jazyk byl tradičním jazykem formálních aspektů trestního procesu a byl vhodnějším pro stereotypní používání zažitých právních formulí.

Lorenzo Tomasin²¹ je toho názoru, že přesnou dataci nástupu italštiny v Benátské dóžecí kanceláři nelze s přesností stanovit, protože volba jazyka

---

¹⁸ Tomasin Lorenzo. Il volgare e la legge. Storia linguistica del diritto veneziano (secoli XIII- XVIII), cit., s. 96

¹⁹ Cozzi Gaetano (a cura di). Lo stato società e giustizia nella repubblica veneta (sec. XV – XVIII), cit.: Paolo Frasson. Volgare e latino: Gli aspetti della ricerca di propria identità da parte di magistrature e cancelleria a Venezia (sec. XV-XVI).

²⁰ Cozzi Gaetano (a cura di). Lo stato società e giustizia nella repubblica veneta (sec. XV – XVIII), cit.: Paolo Frasson. Volgare e latino: Gli aspetti della ricerca di propria identità da parte di magistrature e cancelleria a Venezia (sec. XV-XVI).

s. 586

²¹ Tomasin Lorenzo. Il volgare e la legge. Storia linguistica del diritto veneziano (secoli XIII- XVIII), cit., s. 108

nebyla ve středu zájmu státu, a ten proto neprosazoval ani neurčoval lingvistické normy. Jak správně podotýká, na to, aby se rady zabývaly stanovením jazykové politiky a vůbec obecně formy svých zákonů a nařízení, byly příliš pragmatické a za primární vždy považovaly ekonomické a územní úspěchy, zákony a obzvlášť jejich formu považovaly spíše za účinný nástroj své politiky.

Situace se změnila na sklonku XV. století a prvních desetiletí století XVI. s nástupem nové šlechtické generace (vzdělanější a odchované na humanistických hodnotách) do státních pozic. Tedy z jejích řad vzešla na základě diplomatické korespondence (zprávy velvyslanců a rétorů) teoreticko - politická díla. Aby díla mohla být pozdvihnuta na vyšší literární, a řekněme i filosofickou, úroveň, vzniká potřeba vytvářet tato díla ve *volgare*, které je použitelné (a na dostatečné literární úrovni) k prosazování záměrů a šíření pověsti Benátské republiky nejen v diplomatických kruzích na apeninském poloostrově, ale i v celé Evropě.

Od začátku XVI. století a během něho se italština často používá při tvorbě zákonů v benátských radách a stává se z ní jazyk, který převážil v tomto druhu dokumentů nad výskytem latiny, jež ovšem z legislativní činnosti státu ještě nemizí.

Zároveň italština používaná v nových zákonech ztrácí charakter hybridního jazyka příznačný pro odborný, učený jazyk, který se vyvinul v průběhu XV. století, a stává se opravdovou italštinou, aniž by ztratila své četné zvláštnosti.

Latina se používá skoro výlučně při slavnostních státních aktech, v zažitých právních formulacích a v procesních úkonech před trestním soudem. Pro příklad na sklonku století (1503) v registrech trestních rozhodnutí Rady deseti drtivě převažují zákony v latinské jazyce. Z osmdesáti rozhodnutí pouze dvě jsou ve *vogare*. Pokud nahlédne do nařízení Velké rady z prvního desetiletí XVI. století, poměr mezi počtem zákonů v latině a v italštině je opačný.²²

²² Tomasin Lorenzo. *Il volgare e la legge. Storia linguistica del diritto veneziano (secoli XIII- XVIII)*, cit., s. 134

Přepis a rozbor italské části Sborníku statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy

Následně uvádím přepis obsahu Dóžecího příkazu pro Alvise Bragadina a vybrané zákony:

Obsah příkazu

<i>De limitatione habenda a potestate, et vicario pro subscribendo sn'tiis.</i>	c 3
<i>De eligendo comestabili loco deficientium.</i>	c 3
<i>De non danda alicui plus una posta, et non excussetur custodia.</i>	c 4
<i>De iis, qui non possunt esse stipendiarii.</i>	c 4
<i>De aperiendis portis a sociis qui nil accipiant à transeuncibus.</i>	c 5
<i>De videndis mensualibus et stipendiariis castelli.</i>	c 5
<i>De locis territorii revidendis.</i>	c 5
<i>De pena intransium castella sine licentia.</i>	c 5
<i>De videndis rationibus camere.</i>	c 6
<i>De stipendiariis, qui non possunt abesse ultra tres dies.</i>	c 6
<i>De sigillandis, et subscribendis bullettis.</i>	c 6
<i>De paghis dandis stipendiariis suo tempore.</i>	c 7
<i>De non assignandis debitoribus in solutum.</i>	c 7
<i>De numero propinquorum, qui possino comitari retorem.</i>	c 7
<i>De frumento non incanipando.</i>	c 8
<i>De blandis conducendis Venetias.</i>	c 8
<i>De introitibus conducendis ad loca habitantium.</i>	c 9
<i>De blandis non conducendis de territorio in territorium.</i>	c 9
<i>De scribendis recollectis in districtu.</i>	c 9
<i>De non habendo sale non datiato.</i>	c 10
<i>De modo laborandi pannos laneos.</i>	c 10
<i>De pannis auri, et argenti, qui ex alio loco q̃. de Venetiis conducetur.</i>	c 11
<i>De mercibus, que conducentur ex locis alienis.</i>	c 12
<i>De non agendis causis a nobilibus Venetis Dorám rectore</i>	c 13
<i>De paciscentibus de quota litis.</i>	c 14
<i>De arcu, et sagittis non facendis in itinere.</i>	c 15
<i>De non accipendis animalibus bovinis, neque rustitis laboreris pro aliquo sine privato.</i>	c 14
<i>De bollettino ferendo not^o ad voces deputato, et dissatisfactione debiti rsenatus.</i>	c 15
<i>De expediendis processibus criminalibus ante discessum.</i>	c 15 ²³
<i>De bandis non acceptandis, neq. assicurandis.</i>	c 16 ²⁴
<i>De bandis, qui intelligantur et de Gambarariis.</i>	c 17 ²⁵
<i>De exprimendo in condemnationibus bannum de Ordeaco.</i>	c 17 ²⁶
<i>De bonis confiscalis in casibus atrocibus.</i>	c 17 ²⁷
<i>De suspensione advocatorum in ca'sis criminalibus.</i>	c 18 ²⁸

²³ cons. Rogatorum 11.1.1446

²⁴ 26.9.1532 cons. Decem

²⁵ consilio Decem 26.6.1503

²⁶ consilio Decem 24.1.1533

²⁷ consilio Rogatorum 24.10. 1517

<i>De non proclamando aliquem sine indiciis.</i>	c 20
<i>De presentandis processibus criminalibus advocatoribus in fine Regiminis.</i>	c 20 ²⁹
<i>De iis, dui faciunt se clericos post condemnationem.</i>	c 20
<i>De servanto decretumsumm. Pont. de clericis prime tonsure.</i>	c 21 ³⁰
<i>De saluis conductis non faciendis bannitis.</i>	c 22 ³¹
<i>De taleis soluendis captoribus bannitorum.</i>	c 22 ³²
<i>De talea danda capientibus malefactores.</i>	c 23
<i>De non dando quiquam officialibus cum innoceni relaxetur.</i>	c 24
<i>De furibus mittendis ad loca, ubi deliquesint.</i>	c 24
<i>De prohibita arte que sit de archimia.</i>	c 25 ³³
<i>De non fiendis adunationibus in Civitate, neque in territorio.</i>	c 26
<i>Que arma prohibita sunt ferri.</i>	c 26
<i>Quod monetarii condemnati non redimant membra pecuniis.</i>	c 26 ³⁴
<i>Quod in actibus precessorum non se impediant aliq. Rector.</i>	c 26 ³⁵
<i>Quod in suis condemnationibus non se impediant Rectores.</i>	c 26
<i>De condemnationibus ponendis in scriptis et exigendis.</i>	c 26
<i>De ordine servando in poenis condemnationum.</i>	c 27 ³⁶
<i>Quomodo possint condemnationes Rectorum suspendi.</i>	c 28
<i>De condemnatis, recedentibus a locis suis.</i>	c 28
<i>Qui ordo sit servandus in locandis datiiis.</i>	c 28
<i>Quod non liceat nobilibus venetis conducere datia de extra.</i>	c 28 ³⁷
<i>De adversantibus datiiis, et aliis gravedinibus positis per consilia.</i>	c 29
<i>Quod datia affictentur temporibus debitis.</i>	c 30 ³⁸
<i>Quod pretium datiorum dominio significare debeat.</i>	c 30
<i>De favendo datiaris.</i>	c 30
<i>De ordine servanto in exigendo, et vendendo bona debitorum.</i>	c 30 ³⁹
<i>De incantibus conrabannorum.</i>	c 30
<i>Qui ordo sit servandus in confiscatione bonorum debitorum dñii.</i>	c 30 ⁴⁰
<i>Quod poena exigi non possit absq. capitali.</i>	c 31
<i>Quod prorogationes, et suspensiones non fiant debitoribus sine consiliis.</i>	c 31
<i>Quod non concedatur licentia alicui, quin pro suo communi cogi possit.</i>	c 31
<i>Quod rationes introituum Dominii in reditu prestad.</i>	c 32
<i>Quod rationes reddantur officio super cameris pecuniarum exactarum.</i>	c 32 ⁴¹
<i>Quod ubi non est Camerarius scribat Rector rañes Dñii.</i>	c 33
<i>Quod pecunie Dominii ferantur in reditu Camerariis Communis.</i>	c 33
<i>De trabucantibus, et cambiantibus monetas.</i>	c 34
<i>De aliis officialibus furantibus pecunias publicas.</i>	c 34 ⁴²

²⁸ cons. Maiori

²⁹ maiori cons. 24.3.1482

³⁰ consilio Rogatorum 12.5.1530

³¹ Maiori Cons.º 17.1.1506

³² consilii Decem 16.10. 1508

³³ cons.º Decem

³⁴ Consilii Decem 15.3.1535

³⁵ Maiori Consilio

³⁶ Rogatis 27.9.1497

³⁷ consilio Rogatorum 24.9.1430 et 27.5.1466

³⁸ Cons.º Rogatorum 7.5.1519

³⁹ Consilio Rogatorum 3.8. 1520

⁴⁰ Rogatis 11.5.1528

⁴¹ Consilii Rogatorum

<i>De possissionibus Cecimis et non alienandis absque licentia Cons. x.</i>	c 35
<i>De pheudis caducis Dominio devolutis.</i>	c 35
<i>De gubernandis munitionibus.</i>	c 36
<i>Quod appellantibus a señtiis dentur per rectores scripturae.</i>	c 36
<i>Quid restitui debeat per rectores quando incisa fuerit aliqua eius sententia.</i>	c 36 ⁴³
<i>Quod rectores perdant utilitatem si incisa ferit sententia.</i>	c 36 ⁴⁴
<i>Quod non possit fieri compromissum in rectores.</i>	c 37
<i>Quod non possint auditores se impedire in privilegiis et exemptionibus civitatum neq. in datiis.</i>	c 37
<i>Quod auditores non possint se impedire in privilegiis in prima adeptione concessis.</i>	c 37 ⁴⁵
<i>De concessionibus per Dominium factis observandis.</i>	c 38
<i>Quomodo mandatis advocatorum sit obtemperandum.</i>	c 38
<i>Quod mandata officialium exequantur ut consilia.</i>	c 38
<i>Quomodo l'ris Dominii sit parendum pro dando creditum alicui.</i>	c 39 ⁴⁶
<i>De literis Dominii in casu non exequendis.</i>	c 39 ⁴⁷
<i>Quod Advocatores cognoscant quando literis Dominii non fuerit pro. obedientia.</i>	c 39
<i>Quod fieri debeat proclamationes, ne fiant extorsiones.</i>	c 40
<i>Quod Cancellarii, e talii non recipient maiorem solutionem solito.</i>	c 40
<i>Quod non liceat Notario pro factis communis mercedem.</i>	c 40
<i>Quod officiales pro pignorando non accipiant plus sua mercede.</i>	c 41 ⁴⁸
<i>De expensis accipiendis ad officialibus pro pignorationibus.</i>	c 41 ⁴⁹
<i>Quod Cancellarius etc. non accipiant mercedes pro aliqua scriptura rei conductae.</i>	c 42
<i>De mercedes cancellarii pro salvis conductis et responsionibus supplicationum.</i>	c 43
<i>Quod Cancellarius emat de suo ceram, cartam et atramentum.</i>	c 43
<i>Quod utilita rectorum, et officialium non possit minui absq. consilio.</i>	c 43
<i>De matrimonii non contrahendis, et beneficii ecclesiasticis non impetrandis.</i>	c 44
<i>Quod non detur possessio beneficiorum sine litteris Dominii.</i>	c 44
<i>De beneficiis non conferendis coeteris.</i>	c 44
<i>Quod non possint impetrari breves contra voluntates defunctorum.</i>	c 45 ⁵⁰
<i>De subscriptione faienda supplicationibus.</i>	c 45
<i>Quod in responsibus debitorum nominentur principales, et eorum fideiussores.</i>	c 46 ⁵¹
<i>Qui ordo servandus ad oratoribus communitatum.</i>	c 46 ⁵²
<i>De notitia danda in aliqua occasione pestis.</i>	c 46 ⁵³

⁴² consilio Decem 14.9.1426

⁴³ Maiori Cons.º 14.9. 1436

⁴⁴ in Maiori Cons.º 28. 12. 1490

⁴⁵ in Cons.º Decem 9.7.1485

⁴⁶ in maiori Consilio 28.6.1521

⁴⁷ Consilio Rogatorum

⁴⁸ in Cons.º Rogatorum 19.6.1450

⁴⁹ in Cons.º Rogatorum 23.1.1457

⁵⁰ in Cons.º Rogatorum 21.12.1480

⁵¹ in Cons.º Rogatorum 12.4.1472

⁵² in Cons.º Rogatorum 20.6.1521

<i>Quod ludei non possint habere aliquod stabile.</i>	c 47
<i>Quod de negotiis publicis non scribatur privatis aliq.</i>	c 47 ⁵⁴
<i>In reditu Venetias consignentur scripture Cons.ºX.</i>	c 47
<i>De prodentibus civitatem, et eorum poena.</i>	c 47
<i>De verbis, quibus in acceptatione Regiminis uti debeat Rectori.</i>	c 48
<i>Que verba sint properenda in dicendis snťiis.</i>	c 49
<i>De binis literis ferendis de consignatione Regiminis.</i>	c 49
<i>De subventionem habenda quatuor mensium.</i>	c 49 ⁵⁵
<i>Qui officiales sint habendi.</i>	c 49
<i>Quod non ducetur filius pro socio.</i>	c 50
<i>Q. Nobilis venienti non intersint consiliis.</i>	c 50 ⁵⁶
<i>De contumaciis officialium ad idem Regimen.</i>	c 51
<i>Quod famuli non possint habere soldum comunis.</i>	c 51
<i>Que electiones valeant.</i>	c 51
<i>De armis tenendis in Regimine.</i>	c 51
<i>Q. aliquis de familia non habeat soldum cois.</i>	c 51
<i>De non habendo comertium cum stipendiariis.</i>	c 52
<i>Quod Rectores nullo modo negotientur.</i>	c 52
<i>Q. quiequam a propinquis non vendatur stipendiariis.</i>	c 52
<i>Q. exercentes officia publica cum stipendiariis non negotientur.</i>	c 53
<i>Q. familiares Rectoris non negotientur, neque emant quiequam.</i>	c 54
<i>Q. a Rectore nullum habeatur servitium absq. solut.e.</i>	c 54
<i>De munieribus non accipiendis.</i>	c 54
<i>Q. piscatores non cogantur, ut in eo.</i>	c 54
<i>Q. non ematur quiequam sine datiis solitis.</i>	c 55
<i>Q. non accipiantur pecuniae mutuo.</i>	c 55
<i>Q. non possit vendi quicquam publicum.</i>	c 55
<i>Quid non liceat facere dependentibus a Rectore.</i>	c 55
<i>Q. non liceat Rectori extra palatium comedere.</i>	c 56
<i>De non discedendo a Regimine.</i>	c 56
<i>De filiis Nobilium Advocatoribus notificandis.</i>	c 56 ⁵⁷
<i>Que statuta valere non debeant.</i>	c 57 ⁵⁸
<i>De poena contra vendentes aliquid plusq. semel, et de bonis conditionatis.</i>	c 59 ⁵⁹
<i>Contra chi amazzerà alcuno in Venetia.</i>	c 60 ⁶⁰
<i>Contra li biastematori.</i>	c 60 ⁶¹
<i>Che non si possino far gratia de condannason de roveri, nè permettere, che siano depennate le querele.</i>	c 63 ⁶²
<i>Che argenti possino essere adoperati per li Retori.</i>	c 63 ⁶³
<i>Circa quelli che si vogliono pre'tare per via di gr'a.</i>	c 64 ⁶⁴

⁵³ in Cons.º Rogatorum 22.7.1528

⁵⁴ in Cons.º Decem 17.5.1522

⁵⁵ in Cons.º Rogatorum 15.9.1515

⁵⁶ in Cons.º Decem

⁵⁷ in Consilio Decem 31.8.1506

⁵⁸ in Consilio Rogatorum 22.4.1535

⁵⁹ in Maiori Consilio 29.4.1535

⁶⁰ in Consilio x/m presente Collegio 31.4.1526

⁶¹ in Consiglio di Dieci 19.1.1527

⁶² in Consilio Decem 27.2.1537

⁶³ in Cons.º di Dieci con la Zonta 22.8.1534

<i>Che quelli, che comprano possessioni pagar debbano dò per cento per conto di messataria.</i>	c 65 ⁶⁵
<i>Che li Retori non impediscano chi vorranno condur biave in Venetia.</i>	c 67 ⁶⁶
<i>Che non si possi condur biave, ne formenti in terre aliene.</i>	c 67 ⁶⁷
<i>Che li Rettori non possino far più di un'arma nelli loro Reggimenti.</i>	c 69 ⁶⁸
<i>Che li banditi diffinitivamente, s'intendino anco di Venetia et Dogado.</i>	c 70 ⁶⁹
<i>Contra li falsarii.</i>	c 70 ⁷⁰
<i>Che le sententie fatte contra il Dominio non habbino esscutione se non sono anco confirmate per li x. savii.</i>	c 71 ⁷¹
<i>Ordine contro quello, che appartiene alle ordinantie.</i>	c 72 ⁷²
<i>Che li Rettori debbano osservare l'essentioni alle ordinanze.</i>	c 72
<i>Che li capi delle ordinanze non debbano far manzarie.</i>	c 73
<i>Che li Rettori tornati dalli Reggimenti debbano dar in nota li banditi per loro alli Avogadori di Commun.</i>	c 74 ⁷³
<i>Che pene siano statuite contra li ladri, et robbatori di borse.</i>	c 74 ⁷⁴
<i>Che li Rettori, o suoi curiali non possino tener, ne far tener ò à battesimo, ò à cresma.</i>	c 76 ⁷⁵
<i>Che non si possa condannar in galea alcuno per minor tempo, che di mesi 18.</i>	c 77 ⁷⁶
<i>Contra quelli, che commetteranno delitti in luoghi sacri.</i>	c 77 ⁷⁷
<i>Che gli officii, che seranno renontati in mano delli Rettori non possino per quelli esser conferiti ad alcuno, ma ciò debba aspettare al successore.</i>	c 78 ⁷⁸
<i>Che li Cingani non possino habitar nei luoghi del Dominio.</i>	c 79 ⁷⁹
<i>Contra chi snodasse l'arme.</i>	c 81 ⁸⁰
<i>Che li datii siano riservati nel Dominio.</i>	c 81 ⁸¹
<i>Che li ogli et savoni ritrovati senza bolletta siano espediti contrabando.</i>	c 82 ⁸²
<i>Come debbano esser pronontiate le s'nze criminali.</i>	c 84 ⁸³
<i>Che li arcobusi prohibiti, le balestrine, et schioppi non si possino portar per la Città.</i>	c 85 ⁸⁴
<i>Che quelli, che spareranno archibusi siano appiccati, et confiscati li suoi beni.</i>	c 86 ⁸⁵

⁶⁴ in Consiglio di Pregadi 21.2.1538

⁶⁵ Cons. .º di Pregadi 6.9.1534

⁶⁶ Cons.º di Dieci 21.7.1540

⁶⁷ in Consiglio di Dieci con la Zonta 21.7.1540

⁶⁸ nel Cons.º di Dieci con la Zonta 16.1.1540

⁶⁹ nella Zonta 28.7.1540

⁷⁰ in Gran. Cons.º 31.10.1542

⁷¹ nel Consiglio di Pregadi 2.6.1543

⁷² nel Consiglio de Pregadi 14.5.1543

⁷³ in Consiglio di x. con la Zonta 10.11.1543

⁷⁴ in Gran. Consiglio 25.11.1544

⁷⁵ in Pregadi 18.5.1545

⁷⁶ nel Maggior Cons.º 25.5.1545

⁷⁷ in Pregadi 26.6.1547

⁷⁸ in Consiglio di Pregadi 3.9.1549

⁷⁹ in Pregadi 21.12.1549

⁸⁰ in consiglio di Dieci 13.6.1550

⁸¹ in Consiglio di Pregadi 27.6.1551

⁸² in consiglio di Pregadi 27. 12. 1552

⁸³ nella Zonta 31.8.1554

⁸⁴ in Consiglio di Dieci con la Zonta 22.8.1545

⁸⁵ Consiglio di Dieci con la Zonta 21.10.1554

<i>Dechiaratione in materia della biastema.</i>	c 87 ⁸⁶
<i>Che gli officii non siano venduti, ma' dati, a' persone meritevole.</i>	c 89 ⁸⁷
<i>Che non si possino condannar alcuno in galea per più tempo di anni xii.</i>	c 90 ⁸⁸
<i>Che non possi alcuno andar con arme nei consigli delle Città.</i>	c 91 ⁸⁹
<i>Che modo debba esser tenuto per quelli che vogliono essere readiti.</i>	c 92 ⁹⁰
<i>Che li Rettori non possino far investiture senza licentia di Pregadi.</i>	c 95 ⁹¹
<i>Circa quelli che comprano crediti dalli hebrei.</i>	c 95 ⁹²
<i>Che ordine debba osservarsi circa li Cingani.</i>	c 96 ⁹³
<i>Che li Rettori debbano dechiarir pena alternativa a quelli, che condannaranno alla catena in galea.</i>	c 97 ⁹⁴
<i>Che li Rettori non possino far rogito alcuno.</i>	c 99 ⁹⁵
<i>Contra li ritrovati in fragrati crimine li assassini.</i>	c 100 ⁹⁶
<i>Che li Rettori non possino mandar alcuno alli capi del Cons.^o di x. se prima non gli avisaranno la causa.</i>	c 102 ⁹⁷
<i>Circa il far delle visite per li Capitanii delle Città nei suoi territorii.</i>	c 105 ⁹⁸
<i>Che ordine debba osservarsi circa li beni feudali.</i>	c 106 ⁹⁹
<i>Che ordine debba osservarsi circa le x.me del Clero.</i>	c 107 ¹⁰⁰
<i>Contra quelli, che vanno questuando nelle città con bolle, et indulgentie.</i>	c 108 ¹⁰¹
<i>Che sia applicata alla fabrica del palazzo delli Rettori la metà delli denari delle condan'ason p. loro fatte.</i>	c 110 ¹⁰²
<i>Che quelli, che haveranno facultà di liberar banditi, overamente rilegati non possino liberar se non banditi, overamente li rilegati avanti il conceder di essa facultà.</i>	c 112 ¹⁰³
<i>Che li bastardi, che seranno legitimati non possino succedere nelli beni, che spettano alli leg'mi in vritù di qualche testamento.</i>	c 113 ¹⁰⁴
<i>Che benef.^o devono haver quelli, che prenderanno li ritorvati in fragranti crimine.</i>	c 114 ¹⁰⁵
<i>Che li biastematori possino esser condannati alle catene nelle galee de condannati.</i>	c 116 ¹⁰⁶
<i>Come possano esser liberati li banditi per quelli, che haveranno facultà.</i>	c 177 ¹⁰⁷

⁸⁶ in Consiglio di Dieci 28.9.1555

⁸⁷ in la Zonta 19.1.1557

⁸⁸ nel Consiglio di Pregadi 7.1.1558

⁸⁹ in Consiglio di x. 26.5.1559

⁹⁰ nel Maggior Cons.^o 24.10.1554

⁹¹ nel Consiglio di Pregadi 9.12.1557

⁹² nel Consiglio di Pregadi 9.5.1558

⁹³ nel Cons.^o di Pregadi 15. 7.1558

⁹⁴ nel Consiglio di Pregadi 14.1.1558

⁹⁵ nel Consiglio di Pregadi 24.9.1560

⁹⁶ in la Zonta 16.12.1560

⁹⁷ in Consilio di X. con la Zonta 3.3.1563

⁹⁸ nel Cons.^o di Pregadi 1.6.1563

⁹⁹ in Consiglio di Dieci con la Zonta 29.12.1563

¹⁰⁰ nel Cons.^o di Pregadi 28.7.1564

¹⁰¹ in Cons.^o di Dieci con la Zonta 29.11.1564

¹⁰² nel Cons.^o di Pregadi 27.12.1564

¹⁰³ in Cons.^o di Dieci con la Zonta 30.3.1565

¹⁰⁴ nel Consiglio di Pregadi 31.7.1567

¹⁰⁵ in Consiglio di Dieci con la Zonta 10.12.1567

¹⁰⁶ in Consiglio di Dieci con la Zonta 12.11.1568

¹⁰⁷ in Cons.^o di Dieci con la Zonta 13.10.1568

<i>Che li Cancellieri detti Rettori debbano scrivere nelli casi, et nelli processi, che sono delegati ad essi.</i>	c 118 ¹⁰⁸
<i>Quamodo liceat arimigeris convocare in Intro y tu tui Regiminis.</i>	c 118
<i>De equis non extrahendis extra di districtum.</i>	c 119
<i>De officio bulletarum.</i>	c 120
<i>Nullus scribe, aut exactor exigant bullettas stipendiariorum.</i>	c 120 ¹⁰⁹
<i>De mensualibus, et libris ordinariis mittendis Provisoribus super cameris.</i>	c 120 ¹¹⁰
<i>Q. non liceat appellari a sententiis latis in arengo.</i>	c 121 ¹¹¹
<i>Facultas concessa officialibus capientibus bannitos extrahendi alium bannitum de banno et quomodo.</i>	c 122 ¹¹²
<i>Q. aliquis à banno non eximatur nisi steterit bannitus per annos quinque.</i>	c 122 ¹¹³
<i>De bannitis interficiendis impune.</i>	c 122 ¹¹⁴
<i>Q. banniti frangentes confinia sint banniti de omnibus terris et locis.</i>	c 122
<i>Q. statutum aliquod impediens celerem executionem talearum senatus non valeant.</i>	c 123 ¹¹⁵
<i>De taxillorum ludo.</i>	c 123
<i>De prohibitioni palliorum cum taxillis.</i>	c 124 ¹¹⁶
<i>Ordo servandus in locandis datiis.</i>	c 124
<i>Q. quinquam expendi non possit in fabrica nisi cum licencia Consilii Rogatorum, et de pecuniis muletarum.</i>	c 124 ¹¹⁷
<i>De pretiis astiludiorum</i>	c 126
<i>De rectore furante pecunias Dominii.</i>	c 125
<i>De armis Dominii revidendis et aptandis.</i>	c 126
<i>De munitionibus non renovandis absq. licentia Consilii Decem.</i>	c 126
<i>De castellanis et officialibus abutentibus munitionibus.</i>	c 127 ¹¹⁸
<i>Q. Rectores non accipiant munitiones pro usu suo.</i>	c 127
<i>In adventu Rectorum non liceat consume pulverem.</i>	c 127 ¹¹⁹
<i>De obedientia Dominio danda.</i>	c 127
<i>De servis fugitivis.</i>	c 128 ¹²⁰
<i>De prodentibus Civitatem et eorum poena.</i>	c 128 ¹²¹
<i>De armis Rectoris pingendis.</i>	c 128 ¹²²
<i>De tempore quo quiequam Regimen inire debet.</i>	c 129
<i>De bullettinis presentandis Notaris deputa., ac de comissione, et l'ris consignationis accipiendis.</i>	c 129 ¹²³
<i>De limitatione consilii Decem.</i>	c 129

¹⁰⁸ in Consiglio di Dieci 28.6.1569

¹⁰⁹ in Rogatis 27.8.1467

¹¹⁰ 10.12.1484

¹¹¹ in Consilio Decem 19.7.1531

¹¹² in Consilio Decem 30.10.1534

¹¹³ in Consilio Decem 29.1.1533

¹¹⁴ in Consilio Decem cum Additione 22.8.1531

¹¹⁵ in Consilio Rogatorum 22.4.1535

¹¹⁶ in Consilio Decem

¹¹⁷ in Rogatis 27.1.1525

¹¹⁸ Consilii Decem

¹¹⁹ in Consilio Decem

¹²⁰ in Rogatis 12.9.1489

¹²¹ consilii Decem

¹²² in consilio Decem 4.7.1489

¹²³ in Rogatis 15.10.1516

<i>Stipendarii loci, et coetera non accipiant ut in aliquo officio pro tempore tui Regiminis.</i>	c 131
<i>Officiales non discedant a Regimine.</i>	c 131
<i>Q. stipendiarii, et alii habentes officium non possint ipsum in alium transferre.</i>	c 132
<i>Non fiant electiones aliquae extraordinariae, neque facte per capitaneos valeant nisi confirmetur per Consilia.</i>	c 132
<i>De armis necessariis venendis in Regimine.</i>	c 132
<i>Q. sit in arbitrio Rectorum tenere equos.</i>	c 133
<i>Rector habita licentia non discedat ante aduentum substituti.</i>	c 133 ¹²⁴
<i>De matrimoniis contractis extra per Nobiles Advocatoribus denotandis.</i>	c 133 ¹²⁵
<i>Post reditum à Regimine filios tibi in eo natos Advocatoribus notificabis.</i>	c 134
<i>In reditu a Regimine non accedes in collegium cum maiori numero decem Nobilium.</i>	c 134
<i>Relationes factae Domini fieri etiam debent in scriptis.</i>	c 135 ¹²⁶
<i>Post reditum a Regimine potes venire in Rogatis, et ponere partem per menses tres.</i>	c 135
<i>Che tutti li Rettori, che scuodeno il danaro publico siano obligati mandar il contratto d'essi alli Camerlenghi sotto pena.</i>	c 135 ¹²⁷
<i>Che li Rettori non possino spendere alcuna sorte de denari in fabriche ne scuoder da Diarii innantitratto.</i>	c 137 ¹²⁸
<i>Ordini, et modi di saldare le casse.</i>	c 138 ¹²⁹
<i>Che alcuno Rettore, Proveditore, Camerlengo non possa far descriver in alcuna compagnea, ne altro luogo alcuno della famiglia sua.</i>	c 139 ¹³⁰
<i>Che li Rettori non possino concedere provisione stipendio, paga overo augmento ad alc.^o</i>	c 141 ¹³¹
<i>Prohibitione di Adornamenti così da huomo come d donna cocchi, et carrette dorate.</i>	c 142 ¹³²
<i>Parte in materia de pompe contra li Rettori.</i>	c 143 ¹³³
<i>Che li Rettori non possino menar seco più di sei nobili delli loro propinqui et non possino far festi.</i>	c 145 ¹³⁴
<i>Che non sia permesso a Marani habitare in alcuno luogo del Dominio n'ro.</i>	c 147 ¹³⁵
<i>Che li eratti di tutte le confiscationi sia portatto e mandato intgralm.te all'officio soprale Came'.</i>	c 149 ¹³⁶
<i>Non può esser condanato alcuno in pena corporale, ò in luogo di ciò in denari, et pena corp.le con con riservatione di gr'a.</i>	c 150 ¹³⁷

¹²⁴ in Maiori Consilio 21.8.1529

¹²⁵ in consilio Decem 27.4.1506

¹²⁶ in Rogatis 15.10.1523

¹²⁷ in Consilio Decem 27.6.1544

¹²⁸ in Rogatis 30.10.1543

¹²⁹ in Consiglio di Dieci et gionta 19.10.1543

¹³⁰ in Pregadi 2.3.1565

¹³¹ in Pregadi 15.9.1548

¹³² in Rogatis 13.9.1549

¹³³ in rogatis 17.9.1549

¹³⁴ in maiori consilio 25.11.1549

¹³⁵ in Pregadi 28.6.1550

¹³⁶ in Pregadi 31.3.1552

¹³⁷ nel Consiglio di Dieci con la Gionta 31.9.1554

*Ordeni, et modi di lierararsi uno dandito, che prenderà ò amazzerà un'altro
bandito, et di quelli ad inquirendum.* c 152¹³⁸

Parte in materia dell'instrumenti che si faranno in mat.a di biave non sia clausula. c 154¹³⁹

*Pena contra quelli, che apostatam.te aderanno alla casi di alcuno a cometter
homicidio, ratto, incendio ò stare alla strada.* c 155¹⁴⁰

*Non si possano scodere ne dar fuori denari per li cassieri se non per le valute
limitate.* c 157¹⁴¹

*Che non si possino presentar bandiere alli Rettori nell'invitare, et partire delli
Reggim.ti ne incontrarli o accompagnarli.* c 159¹⁴²

Li Cancellieri delli Rettori scrivino nelli casi, et nelli processi, che sono delegati. c 160¹⁴³

Non si possano incantar megli di sorte alcuna. c 161¹⁴⁴

Che non siano usurpati ne alienati li beni comunali. c 163¹⁴⁵

*Li confinati in qualche città o luoco del Dominio n'ro non possano partirsi di essa
fino allo suo tempo.* c 163¹⁴⁶

In mat.a di vagabondi et de qe.lli, che vengono trovati in fragranti crim.e. c 164¹⁴⁷

*Che tutti li officii, tasse, scrivanie che vacheranno per anni xx. debbano pagar i
cipriotti l'utile mesi sei.* c 167¹⁴⁸

Che li Rettori et quelli della fameglia non possano far, nè far fare mercantia. c 170¹⁴⁹

In materia di scuoder li denari delle vacantie spettanti alla sig.ria N'ra. c 171¹⁵⁰

In mat.a della imposizione posta sopra gli Instr'i, et altri atti di Nodari publici. c 173¹⁵¹

*Sopra l'essattione delli soldi doi per lira, et delle condennationi, et contra bandi
spettanti alla s.ria N.* c 176¹⁵²

*Che non siano fatte buone spese minute à masseri et altri delli officii, et camere di
fuori.* c 178¹⁵³

*Che li Cavallari siano obligati presentarsi alla bolla et di li non partirsi se non
levato il Collegio ò altro.* c 180¹⁵⁴

Che li tre Rasonati debbano levare, et tener contro dell entrate, et spese del Dom.^o c 182¹⁵⁵

*Che li denari delle condennationi siano pagati intieram.te in mano delli
Camerlenghi qa. li debbano tenir contro.* c 184¹⁵⁶

¹³⁸ nel Consiglio di Dieci con la Gionta 2.9.1559

¹³⁹ nel Pragadi 20.3.1567

¹⁴⁰ nel Consiglio di Dieci con la Gionta 16.12.1560

¹⁴¹ in Consiglio di Dieci con la Gionta 27.3.1569

¹⁴² in Consiglio di Dieci con la Gionta 23.11.1569

¹⁴³ in Consiglio di Dieci 28.6.1560

¹⁴⁴ in Consiglio di x con la Zonta 9.10.1570

¹⁴⁵ in Consiglio di Dieci con la Gionta 29.12.1570

¹⁴⁶ in Consiglio di Dieci 3.12.1571

¹⁴⁷ in Consiglio di Dieci con la Gionta 23.4.1574

¹⁴⁸ nel maggior Consiglio 5.6.1573

¹⁴⁹ Consiglio di Dieci con la Gionta 30.8.1573

¹⁵⁰ in Pregadi 5.3.1575

¹⁵¹ in Pregadi 5.3.1575

¹⁵² in Pregadi 12.3.1575

¹⁵³ in Pregadi 26.1.1576

¹⁵⁴ nel Consiglio di Pregadi 12.8.1544

¹⁵⁵ in Pregadi 30.7.1575

Parte presa nel Cons.^o di x con la Zonta, in mat.a de beneficii di liberat.e de bandi.
c 187¹⁵⁷
In materia de beneficii ecclesiastici.
c 194¹⁵⁸
In materia de merci proibite.
c 195¹⁵⁹
Nota del Salario del Recttor, et curiali.
c 197
In proposito de Roveri.
c 197¹⁶⁰

Che quelli, che spareranno arcobusi contra di alcuno siano appiccati per la gola et li loro beni restar debbano confiscati¹⁶¹

M.D.L iiii. à xxi. di ottobre in Consiglio di Dieci con la Zonta

Se ben per molte leggi, et ordini nostri sono stati prohibiti sotto gravissime pene gli arcobusi da ruoda et altre simil arme, nientedimeno si vede, che tutti li homicidii sono commessi con detti arcobusi overamente schioppi, dalli quali difficilmente si può guardarsi. Però essendo necessario far sopra di ciò buona et gagliarda provisione:

L'anderà parte che, salve et riservate tutte le letti et ordini che devedano il portar et tener le dette arme secondo la loro continentia, sia aggiunto che, se alcuno nell'avvenire discargherà, così in questa città come in cadauna terra o luogo del Dominio nostro, schioppo o arcobuso di sorte alcuna contra alcuni altro ancora che non lo ferisse, sel si potrà havere nelle mani, sia immediate appiccato per la golla et tutti li beni suoi siano confiscati et sel non si potrà havere nelle mani sia, et s'intendi esser bandito di questa Città nostra et di tutte le terre et luoghi nostri, cosi da terra come da mar et da navilii armati et disarmati et tutti li beni suoi siano confiscati et sel romperà il confine et serà preso, sia appiccato per la golla, con taglia à quello overo à quelli che lo prenderanno et daranno nelle nostre forze, di lire mille et à quello overamente à quelli, che lo amazzeranno nelli confini, di lire ottocento et in questa Città sia commessa l'essecuzione alli Avogadori nostri di Commun et di fuori sia commesso alli nostri Rettori nostri.

---

¹⁵⁶ in Pregadi 14.12.1577

¹⁵⁷ in Consiglio di Dieci con la Gionta 30.8.1580

¹⁵⁸ in Senato 4.3.1581

¹⁵⁹ in Rogatis 30.7. 1503

¹⁶⁰ in Consiglio ci X. con la Zonta 5.9.1582

¹⁶¹ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s.

Che li bastardi legitimati non possino succedere nelli beni, li quali spettano alli leg'mi in virtù di qualche testamento¹⁶²

M.D.Lxvii. à xxxi. di luglio nel Consiglio di Pregadi

Nascono delle legitimationi per privilegio alla giornata sopra la successione delli morti, cioè delli beni loro molte liti, et molte controversie con disturbo, et con spesa delle famiglie, et contra la volontà delli testatori medesimi, le qual volontà hanno voluto li maggiori nostri, et piamente hanno disposto, che debbano essere da cadauno inviolabilmente osservate et eseguite: Però essendo necessario, et coveniente cosa a provedervi.

L'anderà parte che le legitimationi fatte, et quelle ancora, le quali di coetero si faranno per qual si voglia privilegio non debbano valere nello stato nostro quanto alla successione di quelli beni, che fossero contra la dispositione delle ultime volontà delli defonti, nè per alcuna maniera esse legitimationi possino essere admesse nè possino esser manco havute in alcuna consideratione da alcuno Rappresentante nostro, overamente da qual'altro Giudice, sia di che grado, stato, et conditione si voglia ancora che fosse compromissario, essendo nostra ferma intentione, che rimosse tutte, et caduna difficoltà, le quali potessero dipendere dalle dette legitimationi, li beni andar debbano in quelli, li quali sono chiamati giusta la forma della dispositione delli defunti si com'è cosa giusta, et conveniente, et della presente deliberatione sia data notitia à tutti li nostri Rettori così da parte di terra, come ancora da marte di mare, et posta nelle commissioni di quelli, che nell'avenire seranno eletti di tempo in tempo, perche questo ordine nostro sia, et al presente, et de coetero da cadauno inviolabilmente osservato, et eseguito.

Ordine da esser servato contra li biastematori¹⁶³

M.D.xxvii. à xix. del mese di Gennaro in Consiglio di Dieci

Essendo conveniente, che si come è stato provisto in questa nostra Città di Venetia di punir li biastematori del santissimo nome del Signor Dio, et della

---

¹⁶² Ibid, s. 113

¹⁶³ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 62- 63

beatissima Vergine Maria, et delli santi, et sante; così ancora di debba osservat nelle atre città, et terre et luoghi del Dominio nostro, però

L'anderà parte, che per autorità di questo Consiglio sia scritto alli Rettori nostri delle Città, terre, et luoghi del nostro Dominio et loro mandati gli ordini infrascritti, et pene statuite contra li biastematori, et sia loro commesso, che li debbano far publicar nelli luoghi soliti, et consueti, et detti ordeni, et pene inviolabilmente osservare et eseguire.

Che non sia alcuna persona nella Città, terre et luoghi sia di che grado, stato et conditione essersi voglia, la qual ardisca nè biastemar, nè maledire il nome santo del signor Dio, et del Redentor nostro signor Jesu Christo, et della gloriosa sua madre Vergine Maria: nè in loro vilipendio usar in alcuna maniera parole vituperose, nè in particolare, né in generale, sotto nome della Corte celestiale, ne espressamente, nè per alcun color, ò forma di parole per alcun modo, overo ingegno.

Che li contrafattori di questo santissimo ordine, oltra tutte l'altre pene, che sono contenute nelli statuti, et ordeni delle Città, et terre nostre cadauno, et incorrino in pena irremissibile di pagar lire quattrocento de piccoli, di star un'anno in pregon serrato et in essilio delle dette Città nostre, et distretti per anni cinque, et se seranno sudditi nostri, oltra la sopra scritta pena pecuniaria, et oltra la pregon, et essilio delle dette terre, et patrie loro, et delli suoi territorii per detto tempo.

Li forestieri veramente di aliena dittione, otre la pena pecuniaria antedetta, siano per detto tempo esssuli di quella Città, dove si ritroveranno et di tutte terre, et luoghi del Dominio nostro.

Che se li delinquenti seranno persone mendiche, et vagabonde, che non havessero da pagare, ne essere in speranza, che alcuno paghi per loro, sia in tal caso commutata la pena in quell'altra pena corporale, che parerà alli Rettori nostri, oltra la quale le altre pene, cioè pregone, essilio, taglia restino ferme.

Che da li sopradetti li quali rompessero il loro bando, habbia chi li prenderà, et li condurrà nelle pregoni nostre tanto di taglia, quanto seranno state le loro condennationi pecuniarie, et questi tali condannati star debbano mesi sei serrati in prigione; li quali compiti non siano però rilasciati se prima non haverrano pagato la pena, et la taglia loro, le qual qual pagate, et rilasciati siano obligati, et fatti ritrovar al lor bando, et hoc toties quoties si ritroveranno haver contrafatto.

Quelli veramente, che fossero stati condannati absenti, ma s'intendano haver principiato il lor bando, salvo dopo solamente, che haveranno essi pagato le loro condannason pecuniarie, che sono state antedette.

Che partendo alli Rettori nostri, che la prevaricazione commessa, et che le persone prevaricanti siano di conditione tale, che meritassero haver maggior castigo che non è la pena sopra detta ordinaria, et consueta punitione non ostante le sopradette terminate pene siano, et esser s'intendano condannati li delinquenti di più severa punitione per la gravità, et enormità delle biasteme per le conditioni delle persone, per il luoco, et per il tempo et per altre circostanze, le quali sono gravente il delitto. Ma veramente non si possano dar minor pene di quelle, che sono di sopra state espresse et dichiarite.

Che quelli che seranno stati una fiata condannati di questo delitto, che è tanto abominevole siano et esser debbano dupplicate tutte le pene, che di sopra sono dichiarite, se in quello la seconda fiata ricascassero; et se la terza volta recidivassero come a persone, che sono incorregibili, et che sono impenitenti siano, et debbano esser triplicate tutte le pene, che sono di sopra state dette.

Che tutti quelli che accuseranno tali sceleratissimi delinquenti siano, et esser debbano tenuti secretissimi sotto debito di sacramento con tutti quei modi, mezzi, pene, che si osservano nelle materie secretissime di stato sempre che così essi accusatori voranno, et haver debbano per la parte a loro spettante la metà delle pene sopradette così nel primo, come nel secondo, et ancora nel terzo caso da essergli pagati delli beni dei delinquenti se ne seranno et non ne essendo da esser pagate delli denari della Signoria nostra, et in caso, che non si ritrovassero beni di essi delinquenti, et ch'essi delinquenti fossero carcerati non siano mandati al lor bando ne quello mai cominciar debbi, se prima non haverrano pagato, com'è sopradetto, et se li accusatori fossero incorsi in tale delitto di biastema siano et esser debbano assolti fino al giorno dell'accusatione ch'essi facessero di alcuno altro biastematore.

Tutte le altre veramente biasteme delli santi, et sante siano punite dalli Rettori prefati, si come per coscienza loro giudicheranno, che sia conveniente.

Che non si possa condannar in galea alcuno per minor tempo di mesi disdotto¹⁶⁴

M.D.XLv à xxv del mese di Maggio nel Maggior Consiglio

Che de caetero tutti li Rettori, Magistrati, et Consigli nostri possino condannar li delinquenti in luoco delle pene di amputationi di membri, bando, pregon, confini, et altre condennationi, che meritassero citra poenam mortis in vogar in remo alla catena in galea, et per quel tempo che gli parerà non potendo esser condannati per minor tempo di mesi disdotto, nè possino li detti Rettori, Magistrati, ò Consigli, nè alcuno di loro deputar per le condennationi à quelli, che condannassero in galea, salario, overamente alcuno emolumento più di quello, che gli serà deputato per li Proveditori, et tre deputati sopra l'armare.

Cotra quelli, che commetteranno delitti in luochi, che seranno sacri.¹⁶⁵

M.D.XLvii à xxvi di luglio in Pregadi

L'anderà parte, che per autorità di questo consiglio sia fermamente preso, et statuito, che li delinquenti che nelle chiese, et cimeterio suo, et parimenti nelli luoghi, et tempii sacri delle Città, terre, et luoghi del Dominio nostro, così da terra, come da mar, commetteranno alcun delitto, per lo quale debbano esser puniti criminalmente non possino esser puniti di minor pene, che di bando overo servir alla galea in catena per quel tempo che alli Rettori, et Giusdicenti nostri parerà che si convengli alla giustitia secondo la qualità del delitto. Et oltra tutte altre pene siano tenuti, et astretti alla satisfatione della spesa, che si farà per reconciliar la Chiesa, et luoghi, che essendo consacrati, seranno stati da loro violati, et profanati, com'è cosa conveniente, et la presente parte sia mandata alli Rettori delle Città, et luoghi nostri sopradetti, et posta nelle loro commissioni, accioche gli sia data la debita essecutione per servitio del Signor Dio per consolatione, et beneficio delli buoni, et per honore dello stato nostro.

Che non si possa condannar alcuno in galea per più tempo d'anni dodeci.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 77

¹⁶⁵ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI. cit., s. 78

M.D.Lviii à sette del mesi di Gennaro nel Consiglio di Pregadi

La deliberatione delle Galee de condannati è stata come à cadauno è benissimo noto di molto tempo di far quelle provisioni, che siamo stimate per la conservation di esse necessarie. Et perche si vede per isperientia, che dalli condannati per li Rappresentanti nostri à vogare alla catena in vita sua non si riceve quel buon servitio, che si crede, impero che sempre che uno habbia vogato per lo spatio d'anni dieci, overamente dodici, si vede manifestamente che rispetto all'età all'essercitio, et ad altri accidenti si fanno del tutto inhabili à poter più longamente servire, olta che stanno di continuo come desperati, talmente la signoria Nostra ha la spesa del pane, et di vestirli, et non riceve da loro alrimentiil necessario sevitio, oltra che questi tali vedendosi privi di poter in alcun tempo essere liberati, cercano per ogni via, et mezo di fuggire; et in molte occasioni potriano apportar diversi maleficii, ond'essendo cosa necessaria di venire à qualche oportuna provisione.

L'anderà parte, che per autorità di questo Consiglio sia preso, et fermamente deliberato, che de caetero per qual si voglia Magistrato nostro si da mare come da terra non sia, nè possa essere condannata alcuna persona di dover vogar in ferri nelle galee de condannati per più tempo, che per anni dodici, il qual tempo computà l'amontar delli drappi, haveranno havuti, venirà à farsi molto più longo restando ferme tutte quelle altre conditioni, che nelle parti de condannati è dechiarito. Nel qual tempo et la signoria Nostra potrà dalli condannati ricevere quel buon servitio, che riceverà il beneficio delle sudette galee; et li condannati con la speranza di haver à finir una volta il tempo delle loro condennationi, venivano a servir più prontamente et con l'animo più quieto. Della qual deliberatione sia data notitia alli Rettori Nostri di terra, et da mar, et posta nelle commissioni delli successori loro, perche di tempo in tempo haver debba la sua debita, et compita essecutione.

---

¹⁶⁶ Ibid, s. 90

M.D.Lviii à sette del mesi di Gennaro nel Consiglio di Pregadi

La deliberatione delle Galee de condannati è stata come à cadauno è benissimo noto di molto tempo di far quelle provisioni, che siamo stimate per la conservation di esse necessarie. Et perche si vede per isperientia, che dalli condannati per li Rappresentanti nostri à vogare alla catena in vita sua non si riceve quel buon servitio, che si crede, impero che sempre che uno habbia vogato per lo spatio d'anni dieci, overamente dodici, si vede manifestamente che rispetto all'età all'essercitio, et ad altri accidenti si fanno del tutto inhabili à poter più longamente servire, olta che stanno di continuo come desperati, talmente la signoria Nostra ha la spesa del pane, et di vestirli, et non riceve da loro alrimentiil necessario sevitio, oltra che questi tali vedendosi privi di poter in alcun tempo essere liberati, cercano per ogni via, et mezo di fuggire; et in molte occasioni potriano apportar diversi maleficii, ond'essendo cosa necessaria di venire à qualche oportuna provisione.

L'anderà parte, che per autorità di questo Consiglio sia preso, et fermamente deliberato, che de caetero per qual si voglia Magistrato nostro si da mare come da terra non sia, nè possa essere condannata alcuna persona di dover vogar in ferri nelle galee de condannati per più tempo, che per anni dodici, il qual tempo computà l'amontar delli drappi, haveranno havuti, venirà à farsi molto più longo restando ferme tutte quelle altre conditioni, che nelle parti de condannati è dechiarito. Nel qual tempo et la signoria Nostra potrà dalli condannati ricevere quel buon servitio, che riceverà il beneficio delle sudette galee; et li condannati con la speranza di haver à finir una volta il tempo delle loro condennationi, venivano a servir più prontamente et con l'animo più quieto. Della qual deliberatione sia data notitia alli Rettori Nostri di terra, et da mar, et posta nelle commissioni delli successori loro, perche di tempo in tempo haver debba la sua debita, et compita essecutione.

---

¹⁶⁶ Ibid, s. 90

Che ordine debbba osservarsi circa quelli, li quali comprassero crediti dalli hebrei¹⁶⁷

M.D.Lviii à ix. di Maggio nel Consiglio di Pregadi

Fò per questo Consiglio concesso alli hebrei l'habitar nel Dominio nostro per altra causa, se non perche li Christiani non fenerassero contra le leggi così divine, come civili, ma ritrovando la malignità delli animi avari nuova via, la quale non è manco ingiusta di quella della feneratione medesima, et non di minor offesa alla Maestà Divina, la qual è il comprar che fanno delli crediti delle usure di essi hebrei con vessar continuamente li Comuni, et impregionar gli huomini senza rispetto, et senza pietà di alcuna sorte, non si deve mancar veramente di farne la conveniente provisione; per tanto

L'anderà parte, che par autorità di questo Consiglio sia preso, che se alcun christiano sarà accusato di havere comprato alcuna sorte di crediti, che hanno gli hebrei con gli huomini, et con li Comuni nostri di usure, come di cavadele con usure insieme debbano li Rettori nostri proceder contra questi tali, et privarli non altrimenti che se havessero essi medesimi prestato tal denari ad usura dando la parte sua all'accusatore secondo, che si suol dare in simil casi d'usure. Et se alcuno delli debitori fosse stato astretto al pagamento delli detti, andando lui a denontiare tal cosa resti libero di esso debito, et il creditor sia tenuto restituirli che li havesse havuto et così osservare si debba nell'avenire, dovendo similmente cascar nelle dette pene quelli, che prestassero denari ad hebrei per fenerar con essi, così in questa Città nostra, come fuori nelle altre terre, et luoghi del Dominio nostro, et così sia osservata inviolabilmente.

Che ordine debba essere osservato intorno alli beni che sono feudali.¹⁶⁸

M.D.Lxiii à xxix del mesi di Decembre in Consiglio di Dieci con la Zonta

Ancora che da diverse provisioni, et da diversi ordini fatti in più tempi dalli nostri Rappresentanti, et confirmati dal Collegio nostro con intento delli Capi di questo

---

¹⁶⁷ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 95

¹⁶⁸ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 106

Conseglio sia stato prohibito, che per modo alcuno non possino essere usurpati li beni, che sono feudali della signoria Nostra, li quali sono li proprii, et patrimoniali beni delli Principi, si vede nientedimeno, che in diverse maniere vengono commesse infinite fraudi da particular persone per usurpare, et appropriarsi li sopradetti beni, et specialmente col godere occultamente per un spatio di tempo essi beni senza pagar censo di alcuna sorte, né alcuna recognitione. Da che ne nasce, che quando poi si viene in notitia di alcuno di tali usurpatori, se bene si ritrovano essi beni descritti nelli Catasti delle Cancellarie delli nostri Rettori, valndosi essi usurpatori, et interpretando à loro favore le leggi di questo Consiglio del McccLxxxxvi et del MDvi sono lasciati inquieto, et pacifico possesso delle ditte loro usurpationi: la qual cosa di quanto grave danno, et preiudicio ritorini alle cose della signoria nostra si è assai chiaramente inteso dalla scrittura delli Avvocati nostri fiscali, che hora è stata letta, per tanto essendo soca necessaria, che si divenghi à qualche porovisione in occasione di tale inconvenienze

L'anderà parte, che sia dechiarito, che quelli, li qualli seranno usurpatori de beni nostri, che siano feudali, non possino in modo alcuno, nè pet alcun tempo haver alcuna sorte di beneficio, ne valersi del fautore delle predette parti McccLxxxxvi et Mdvi. Ma come sarà fatta coscienza ad alcuno rappresentante nostro di fuori overamente alli Magistrati di questa Città, che siano stati usurpati beni di questa sorte della Signoria Nostra giustificata, che serà l'usurpationi, debbano quelli servatis servandis ritornare in la signoria Nostra giusta gli ordini, et proclame delli rappresentanti nostri antedetti confirmati nel Collegio nostro con intervento delli capi di questo Consiglio, et tutte le terminationi, fin'hora fatte si dalli Capi di questo Consiglio come ancora da altri rappresentanti nostri contro l'ordine presente siano tagliate et restar debbano di niun valore come se fatte non fossero state et della presente deliberazione ne sia data notitia à tutti li nostri Rettori delle Città di terraferma, et ancora da mare, perche li habbino ad essequirla inviolabilmente.

Che ordine habbi à esser osservato circa le decime del Clero.¹⁶⁹

M.D.Lxiii à xxviii del mese di luglio nel Consiglio di Pregadi

---

¹⁶⁹ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 107

Sono soliti li R di Collettori, che sono alle decime del Clero dare ordine alli succollettori sui colletori delle Città et luoghi nostri, che debbano fare instantia appresso li Rettori nostri, perche siano sequestrate l'entrate di tutti quelli, li quali pagano esse Decime et che li sequestri non siano levati fino alla total satisfactione di essi. Ma perche alcune volte sono impediti li Ministri, li quali hanno carico di far tali sequestri, et dopo fatti sono per li Rettori ad instantia di qualche particolare, overamente in essecution di lettere di alcun Magistrato di questa Città nostra denari detti sequestri avanti, che siano pagate le Decime, et senza il consenso del suo Rettore, il che ciede à maleficio delle cose nostre, percio che molti vanno debitori per tal causa; per tanto

L'anderà parte che sia commesso à tutti li Rettori delle Città, et delli luoghi nostri, ne à quei si succollettori facciano sequestrar l'entrate di cadauno obligare al pagamento delle dette Decime, dando et scrivendo alli Rettori delle Castelle a loro sottoposte, che diano ogni aiuto, et ogni favore alli Ministri, li quali anderanno à far sequestri, li quali sequestri in niuna maniera possino esser levati per qual si voglia nostro Rettore, se prima non haverà il relaxetur sottoscritto di mano del succollettore, che faccia fede quel tale haver satisfatto quel tale haver satisfatto integralmente esse Decime. et se à detti Rettori per alcun Magistrato nostro fosse ordinato in contrario , non debbano ubbedire, mà tener fermi li sequestri fin che haveranno l'assenso del succollettore com'è predetto et se alcun Rettor nostro si troverà haver contrafatto al presente ordine nostro, sia obligato satisfare del suo quanto quel tale, à chi sera levato il sequestro fosse debitore et altrettanto più per pena; né possa andare à capello, overamente esser provato ad alcuna cosa, se non porterà una fede del suo successore, che sia sottoscritta dal succollettore di haver osservato quanto è sopradetto. Et dalla medesima pena cascar debano quei Magistrati nostri, li quali scrivessero in contrario della presente parte, la qual parte sia nelel commissioni delli Rettori, i quali per l'avenire seranno eletti.

Contra quelli, che vanno questuando nelle città con bolle, et indulgentie¹⁷⁰

M.D. Lxiii à xxix di Novembre in Consiglio di Dieci con la Zonta

---

¹⁷⁰ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 109

Per molte parti prese in questo Consiglio et medesimamente per lo concilio tridentino sono stati prohibiti li questuanti, li quali vanno attorno con indulgentie espilando sotto pretesto di religione, et ingannando li semplici christiani con grandissimo scandalo, et con molta mormoratione universale. et dovendosi provvedere con severe pene, che le parti et quanto è stato decretato per lo concilio tridentino sopradetto sia come si deve osservare.

L'anderà parte, che salve et riservate le parti antedette, et le pene, che sono in quelle statuite, se nell'avenire si troverà alcuno che contra la forma del concilio antedetto et contra le leggi nostre anderà questuando in qualunque Città, overo Castello, overamente in qualunque villa delli territorii nostri cosi con bolle, come senza, overamente con penelli, et suoni possa, et debba esser preso per qualunque Ministro nostro, et (nečitelné) in prigione, et sia condannato alla galea per mesi disdotto continui; et non essendo atto alla galea star debba per lo tempo antedetto in pregione serato et poi sia bandito per anni cinque continui da tutte le terre, et luoghi nostri, et ancora di questa nostra Città di Venetia, et di suo distretto, et tutti li denari, che egli retroveranno sia persi, et divisi in due parti, l'una delle quali sia di coloro, li quali prenderanno, et l'altra di quel rappresentante, il quale farà l'essecutione. Se veramente alcuno di questi tali, che andassero questuando non si potesse haver nelle forze della giustitia, debbano servatis servandis per li Rappresentanti nostri esser banditi per anni dieci continui di tutte le terre nostre, et ancora di questa Città come di sopra con taglia di lire trecento de piccioli a chi quelli, overamente alcuno di loro banditi così presenti, come absenti prenderanno dentro li confini, et consequeranno nelle forze della giustitia da essere pagate delli beni delli delinquenti, se seranno, se non delli denari deputati alle taglie, et debbano star per anni doi in pregon serrati, et poi ritornar al bando, il quale all'hora habbi ad incominciare, te questo tante volte, quante seranno ritrovati haver contrafatto al presente ordine, et perche sogliono esser concesse per li Summi pontefici à diverse chiese, et diversi luoghi indulgentie se bene sono utili alle anime de buoni christiani, nientedimeno per molti sono male, et usate con molta fraude: alle quali fraudi dovendosi provvedere, si come anco per lo medesimo concilio tridentino è stato provisto, però non si possa nell'avenire cosi in questa città nostra, come in qualunque altra sorte d'Indulgentie, se prima le bolle

di tal sorte d'indulgentie non seranno, et vedute, et riconosciute per gli Vescovi delli luoghi, overamente per li Vicarii loro, dove seranno state concesse indulgentie, et data licentia in scrittura con sottoscrizione di loro mano, et di doi altri di capitolo secondo la firma, et continentia del decreto del concilio sopradetto che possino essere usate, et publicate et in quelli luoghi, et in quei giorni solamente, che nelle bolle seranno stati dechiariti sotto pena alli contrafacenti di star mesi sei in prigione serrati, et di perdere li denari, che gli fossero ritrovati haver raccolti per tal conto, et ducati cinquanta delli suoi proprii beni, li quali tutti denari siano divisi come di sopra è stato detto. et non possano queste bolle d'indulgentie essere nè affittate, nè vendute, nè li denari dell'elemosine, li quali per tal conto ci cavaranno, possino esser nè dati, nè scossi per altri che per quelli, li quali dalli Vescovi, et dui del Capitolo overamente dalli loro Vicarii, à questo seranno deputati sotto le pene, che di sopra sono state dechiarite et ogni concessione di questuare, la quale ad alcuno fosse stata concessa nemine excepto, così per lettere delli Capi di questo Consiglio, come per esso Consiglio overamente per qualunque rappresentante nostro siano et esser debbano rivate, cassate, et annullate, si che nelli avvenire non possino in alcuna maniera essere usate, sotto le pene, che sono di sopra state dechiarite. Et del presente ordine nostro sia data notitia à tutti li Rettori nostri, così da parte di mare, come da parte di terra, et alli successori suoi con ordine che lo facciano publicare, et registrare nelle loro Cancellarie à memoria dalli successori, et sia ancora registrato nelle Commissioni de tutti essi Rettori nostri nell'avvenire perche sia osservato inviolabilmente come sia et come giace.

Prohibitione di Adornamenti così da huomo come da donna cocchi, et carrette dorate¹⁷¹

M.D.xLix die xiii septembris in Rogatis

Sono state sempre cagione d'infiniti dissordini, et gravissimi danni così al publico, come à particolari l'eccessive, et immoderate spese, che fanno li Cittadini nostri però in diversi tempi sono state fatte molte leggi, affinche di proibire, che in questa nostra Città non si facesse simili spese, imponendo gravissime pene alli trasgressori, nientedimeno sono così disordinate, et sfrenate le menti degli

---

¹⁷¹ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 142

huomini, che non volendo conoscere il loro commodo propirio quello, che non possono fare nella Città, cercano di fare fuori nelle Ville, et altri luoghi, dove si fanno lecito le donne nostre di vestire tutte quelli vesti d'oro, tagli, recami, et dricciolate et spendendo profusamente senza alcuno rispetto, alle quali cose s'è ancora aggiunto un'altra spesa gravissima, et intolerabile, che si fanno, le carette, et cocchi d'oro di argento, et di panno d'oro et di seta le coperte di quelli, et di pittura di grande pretio, et di altre sorte di coperte freggiate di panno d'oro, et di seda, et medesimamente fanno li stramazzi et cusini di seda, et infinite altre vanità, alle quali essendo necessario provvedere per la conseruatione delle facultà delli nostri Cittadini.

L'anderà parte, che tutte le sorte di veste, et di ornamenti, così muliebre come delli homini, et tutte le gioie, per le, et cadauna cosa senza eccettione alcuna, la quale sia prohibita di usarsi, et di portarsi in qualunque modo in questa Città, sia medesimamente del tutto prohibita potersi usare à portare in qualunque terra, Villa, overo luogo di fuori per li nostri Nobeli Cittadini, et altri abitanti in questa Città sotto tutte quelle pene, et scritture, che nelle predette leze nostre contenute. Oltra di questo siano prohibite tutte le carrette, cocchi, et cocchiere dorate, inarzentati, overo depenti di pittura di spesa, ma quelli siano del legname schietto, overamente depento di schietta, et semplice pittura et senza alcuno taglio, et medesimamente le coperte loro, stramazzi, cusini, non possano essere sì seta di sorte alcuna, ne freggiate di oro, overo d'argento, ò di altro, ma quelli siano di panno di altra sorte schietti, et non altra. Siano ancora del tutto prohibite cadauna sorte di livree così in coprire, et ornare li cavalli di carretta, come in vestire li servitori, et etiam dio siano prohibiti li pennacchi delli detti cavalli, li quali servitori, et canalli non possono esser vestiti, ne coperti di alcuna cosa di seda, sotto tutte quelle più strette pene alli contrafacenti, che sono contenute nelle sopradette leggi nostri, et di carretieri, et cocchieri, che conducessero le carette, cocchi, et cochiese dalle qualità prohibite ut supra siano condannati per anni doi in galea, et tutte le carrette, cocchi, et cocchiere delle qualità, cavalli, veste, et altri ornamenti, che si ritrovassero contra il presente ordine, siano del tutto perse, nè di cio, nè di alcuna altra pena si possi far gratia ne remissione alcuna, ma il tutto sia eseguito ad uguem, così per li Rettori nostri di fuori, come per li Proveditori nostri sopra le poppe, et à chi prima sarà fatta la conscientia, et le pene siano divise tra quelli,

che faranno l'essecutione et altri, secondo la forma delle predette leggi, sia mandata copia della presente parte, et de tutte le altre in questa materia a tutti li Rettori nostri, con ordine, che la facciano subito publicare, et eseguire sempre contra cadauno transgressore, et sia posta etiam dio nelle loro commissioni.

Parte in materia di pompe contra li Rettori¹⁷²

.D.xLix. die xvii mensis septembris in Rogatis

Fù ottimamente deliberato per questo Consiglio sotto di xiii del mese presente, che fossero moderate, et regolate le immoderate spese, che si fanno del continuo nelli cocchi, carrette, et altro, et perche in essa deliberatione non sono nominati li Rettori, li quali si vede che in cio fanno spese grandissime contra li ordini nostri. Però

L'anderà parte, che alla deliberatione predetta sia aggiunto, che insieme con quella siano da nuovo fatti publicare li ordini presi del 1542 circa le spese eccessive delli detti Rettori, li quali ordeni siano fatti inviolabilmente eseguire per li Proveditori nostri sopra le pompe.

Che alcuna donna non possa portare velludi alti, bassi velludi rizzi, pelosi, overo disfilati, ne panni di seda instoccati, saldati, stampati, overo pontizzati, tessuti di più colori, overo franzati, nè parte tessuti nè parte non, overo parte di velludo, et parte di raso, nè si possa innovare fora alcuna, che excogitare si possa.

Li rocchetti, overo traverse tonde di seda come di lino non possi avere lavoro da pè, overo per le cusidure di azze, overo di seda, come di lino, ma debba essere il suo vestire in tutta la sua persona schiettissimo, et il *cenzer delle ditte sia posta schietta, et non altrimenti, et per il simile il vestire delle putte, et putti debba esser schietto.

Le pellizze de martori in tutto siano devedati. L'ornamento di testa d'oro, et d'argento filato di troncafila, che non passi ducati diese, le altre tutte sorte siano proibite, et chi contrafarà sia punito giusta la parte sopra di ciò

Le calze senza recami, disegni, intagli, nè con doni, overo altro, ma schiette.

¹⁷² Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 144

Non si possa portare perle in alcuna parte della persona, nè sopra collari, overo bavari, ma solamente al collo uno filo stretto solo, et quelle che non volessero portare perle, possino portare una cadenella d'oro di valor di ducati quaranta.

Non si possa portare zoglie, nè medaglie, sia di che sorte esser si voglia in testa, ne barette, ne capelli.

Ne cappe, et fazzoli schietti senza *striche, overo fiocchi per le cusidure, nè con oro, nè con argento, nè cusidi di seda schietti.

Li zoccoli ò in parte, ò in tutto d'oro, et di argento siano devedati.

Et non si possa portare cosa alcuna alli brazzi, nè ambracani, nè coralli, perle, overo altre zoglie o altro che imaginare si possa.

Et li ventagli non possino esser di altro salvo, che di penne, et di paglio con li manigli di osso branco, overo negro schietto senza alcuno ornamento sotto le più strette pene delle dette parti.

Li guanti lavorati con oro, argento, seda, azze overo di qualunque altra qualità, ò profumati, overo conzi con muschi, ambracani, overo simili altri odori, siano similmente prohibiti.

Che li Rettori non possino menar seco più di sei nobeli delli loro propinqui, che li accompagnino et non possino far festi publiche.¹⁷³

M.D.xLix die xxv Novembris in maiori consilio

Essendo le spese superflue, che hora si fanno per li Rettori nosti di fuori non meno di danno, et interesse grande alle cose publiche per molte cause di quello, che sono etiam al particolar di essi Rettori è necessario far oportuna provisione, et però

L'anderà parte, che li Rettori, che de coetero anderanno fuori in alcuna Città, et luoco nostro non possino menare seco più che sei nobili nostri delli loro più propinqui, che li acompagnino, nè possino menar donne oltra quelle di casa sua, se non figlie, nuore, sorelle, cognate.

Non possino par feste publiche in Palazzo, nè giostre, nè alcuna altra cosa simile, eccetto le feste solite delle Città, et luoghi nostri alli tempi suoi debiti, et ordinarii.

---

¹⁷³ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 146

Non diano albergo, nè admettino alcuno, cosi di questa Città, come delli luoghi à loro commessi à mangiare, nè albergare con loro, salvo che quelli, con li quali si cacciassero da capello, non li dovendo dar da mangiare alcuna delle cose proibite per le leggi nostre, nè anco possino ad alcuno pagar spese

Ne possano accettare presenti da alcuno nello andare allo Reggimento suo, nè anco stando in quello, nè essi all'incontro in detti reggimenti ne allo ritorno suo possino mandare presenti ad alcuna persona.

Non possano tenere razzi di sorte alcuna, nè possino adoperare in fornimenti di casa oro, argento, nè velludi di sorte alcuna.

Non possino tenere più che cavalli quattro, cioè doi da carretta, che non eccedino ducati sessanta, di valuta fra tutti doi, et altri doi per cavalcare, che non passino tra tutti doi il valore de ducati cento d'oro.

Non possino havere più, che una carretta, li oranamenti della quale non siano di oro, nè di argento. Ne possano havere li collari delli cavalli, nè la coperta della ditta carretta di seda, ne con lavori di oro, et di argento; ma osservare in ciò debbano la parte ultimamente presa in questa materia.

Non possino tenere più di quattro servitori, et uno da stalla per li cavalli, et quatro al portare argenti osservare debbino la parte in questa materia disponente presa nello Consiglio nostro di Dieci et Gionta alli xxii di agosto 1539 in pena di ducati cinquanta à chi contrafarà in alcuna delle sopradette cose da essere da quelli mandati debitori a Palazzo per li censori nostri alli quali sia commessa l'essecutione della presente parte, sotto debito di sacramento, dovendo essi Censori nostri inquirere, et per ogni modo, et via investigare la verità del procedere de detti Reggimenti, et scuodere le pene nelle leze, et ordini nostri contenute dalli transgressori di quelle.

Siano altra di ciò tenuti Rettori innanzi che vadino allo Reggimento loro, andare alli Censori, li quali siano tenuti far mettere nelle commissioni loro la presente deliberazione, et dar sacramento ad essi Rettori di doverla osservare senza fraude alcuna.

Pena contra quelli, che soli, overo accompagnati apostatamente aderanno alla casa di alcuno à commettere homicidio, sforzo, ratto, incendio ò stare alla strada.¹⁷⁴

M.D.Lx a di xvi Decembre nel Consiglio di Dieci con la Zonta

È tanto cresciuta l'audacia, et sceleratezza de molti huomini, che non temono così soli, come accompagnati, et addunationi d'altri scelerati huomini, et sicarii banditi, es non banditi con insidie, et tradimenti commettere detestar di eccessi con molta offesa del Nostro Signor Dio, et della giustitia, et con perturbationi di chi desidera quietamente vivere, però essendo necessario far provisione tale, che per timore di non essere in alcuno modo sicuri tali huomini si atterghino da tali scelerità; però

L'anderà parte, che alcuno ò solo, overo accompagnato con altri con insidie, et apostatamente anderà alla casa di alcuno, overo in altro luogo, così in questa Città, et distretto come in ogni altra terra et luogo del Dominio nostro a commettere homicidio, sforzo, ratto, incendio, ò star alla strada, overo far altri simili delitti, immediate commesso il delitto predetto, et ritrovato in fragranti crimine essi possano in quello instante essere impune presi, et morti ancora in luoghi alieni, in caso che subito commesso il delitto fossero fino là perseguitati, et chi quello, overo quelli darà vivo nelle forzi della giustitia overo amazzerà ancora in terre aliene come di sopra quadagni tutte le arme, et li cavalli, li denari, et le robbe, che li delinquenti presi vivi, overo morti a quello tempo con loro si attroveranno havere appresso di loro insieme con il terzo del tratto delli beni delli delinquenti, li quali tutti gli siano confiscati, et li altri doi terzi siano divisi secondo il consueto, et se quello, overo quelli prendessero, overo amazzassero come di sopra fossero banditi di tutte le terre, et luoghi del Dominio nostro eccetto, che per questo consiglio sia anco uno di essi assolto del suo bando, et non essendo quello overo quelli in bando possano cavare un huomo di bando delli sopradetti et se sarà per alcuna Villa, ò commune preso, overo morto alcuno delli delinquenti soprascritti, appresso tutti li detti beneficii siano anco fatti essenti ogni *(necitelne) fattione per quel tempo, parerà allo Collegiò nostro meritare l'opera et il valore loro, et se uno compagno di quelli del delitto amazzerà l'altro suo compagno, debba immediate

¹⁷⁴ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 156

conseguire uno delli bandi dechiariti di sopra, et tutte le altre utilità et beneficii sopradetti et resti libero, et assoto da quella pena nella quale per cagione di tali delitto potesse incorrere, non potendo però mai il principali autore, overo mandante de tali delitti conseguir beneficio alcuno, et se sarà alcuno che accusi, overo opera sua facci, che uno delli delinquenti sopradetti sia preso, overo morto come di sopra habbia la mità del terzo delli beni confiscati, delli qualli non vive essendo habbia lire cinquecento de contadi immediate dalla cassa di questo Consiglio de dinari deputati alle taglie, et sia lui, et la famiglia sua, con la quale habitasse per anni dieci essente da ogni fattione personale, et possa portar li armi in vita sua.

Et il beneficio di liberatione de bando, et altri beneficii promessi per la presente parte siano dati per li casi, che seguiranno di fuori per quelli Rettori, che hanno corte, che saranno più vicini allo luoco, dove fosse seguito il caso et per li casi, che seguiranno in questa Città per lo Consiglio di Quaranta al criminale, et non per altri.

Che la presente parte sia publicata in questa Città, et nelle terre, et luoghi del Dominio nostro, et posta nelle commissini delli Rettori affinche l'eseguirano, et facciano ogni anno publicare.

Li Cancellieri delli Rettori scrivino nelli casi, et nelli processi, che sono delegati.¹⁷⁵

M.D.Lxix à di xxviii di luglio in consiglio di Dieci

Occorre alcuna volta, che per diverse cause, et per diversi importanti rispetti è delgato da questo Consiglio et anco dalla signoria nostra alli nostri Rettori di terra ferma qualche caso criminale da essere per li detti Rettori giudicato, cioè dalli Podestà, et Capitanei delle Città, et terre nostre, insieme con la Corte di essi Podestà, overamente ad essi Podestà, et alle loro corti, et questo accioche sia dato espeditioni ad essi casi, cosi quanto più presto, ricercando cosi la importantia loro; Ma occorrendo alle volte, che li Nodari delli Collegii delle predette Città, et terre nostre pretendendo volere loro servire nelli detti processi, et qualche volta vi sono anco stati admessi, il che non è seza poco travaglio dell'interessati in

---

¹⁷⁵ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 160

essi processi, et specialmente delle parti offese, et sopra di questo nascono molte fiate differentie tra li Nodari, et li Cancellieri delli nostri Rettori, non deve tanto mancare di farvi sopra provisioni, che sia conveniente, però

L'anderà parte, che in tutti li casi li quali saranno delegati da questo Consiglio, overamente dalla signoria nostra da essere giudicati dalli nostri Rettori, et dalle sue Corti, et da essi Rettori soli, et anco in quelli, che già fossero stati delegati, et non ancora ispediti del bando, et siano tenuti nelli processi di essi scrivere li Cncellieri delli Rettori nostri, et non altri per modo alcuno, et così sia osservato nell'avenire.

et la presente deliberatione sia registrata nelle commissioni delli Rettori nostri.

Che li Rettori overo quelli della famiglia loro non possino far, nè far far mercantie di sorte alcuna.¹⁷⁶

M.D. Lxxiii à di xxx Agosto in Consiglio di Dieci con la Gionta

Che nonostante qual si voglia deliberatione, ordine, overo consuetudine, che permettesse alli Rettori, et altri Rappresentanti nostri il poter far mercantie et salve, et riservate le parti, che proibiscono tal mercantie, le quali s'intendano confirmate, et haver dabbano la sua debita essecutione.

Sia à quelli aggiunto et fermamente statuito, che sia proibito à tutti li Rettori, et Rappresentanti nostri cosi da Mar, come da Terra niuno eccettuato et alle corti loro il poter fare, overo che sia fatto per altri sotto qualsi voglia modo, overo forma, che dire, overo imaginare si possa mercantie di alcuna sorte gli possa essere data la sua debita essecutione.

Che non siano fatte buone spese minute à masseri et altri delli officii, et camere di fuori.¹⁷⁷

M.D.Lxxvi s fi xxvi Gennaro in Pregadi

¹⁷⁶ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 171

¹⁷⁷ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 178

È introdotto così nelli officii in questa Città, come nelle Camere di fuori, che si faranno di mese in mese molte spese delli masseri delli officii, et delle camere sotto nome di spese minute, le quali di ragione non devono essere fatte del denaro publico, essendo cosa conveniente, che quelli Ministri, che sono pagati per adoperarsi nelli servitii dell'officio non habbino à far far spese del Dominio quello, che loro aspetta, si come non è anco conveniente, ch'esso Dominio paghi alli scrivani carta, inchiostro, et altre cose simili, onde essendo necessario proveder à questo dissordine. Però

L'anderà parte, che alcuno officio ub questa Città overa Camera si da Mar, come da Terra, non possi de coetero far spesa, overo menare partita alcuna di spese minute per conto dell'officio loro, ò carico così di carta, et inchiostro, come di altro, et sia di qualunque sorte si voglia.

Et medesimamente non si possa fare alcuna spesa in libri per conto di detti officii, overo Camere, se prima non serà fatto limitar, et liquidare quanto sia necessario spender per questa causa di anno in anno, la quale limitatione, et liquidatione siano obligati li officii di questa Città in termine di giorni otto far all'officio delli Proveditori, et Revisori nostri sopra la scansatione, et regulatione delle spese, et nelle Camere di fuori overamente da parte da Terra debbano li Rettori, che si attrovano al presente fra termine di un mese, et da Mare da Corfù in quà de mesi doi et da Corfù in là mesi quattro limitare, et liquidare quello, che sia conveniente spendere nelli libri publici delle Camere non potendo nella limitatione sopradetta comprendere altro, che il libro, overo libri ordinarii et zornal, che si tengono nelle Camere, et ogn'altra spesa di vacchette, carta, inchiostro, overo altro simile, non sia nè possa in alcun modo limitare, nè comprendere in detta limitatione, et siano obligati li Rettori di fuori mandare la limitatione sopradetta particolarmente all'officio della scansatione delle spese, dove habbia ad essere confermata nel modo, che à loro pererà conveniente, la quale non s'intendi valida se non sarà confermata da tutti tre d'accorda overo per questo consiglio.

Et contra ordine, et parte sopra detta non possi alcuno cassiero di questa Città, overo Camerlengo di fuori menare alcuna partita sotto pena di pagare del suo convinti cinque per cento di più per la pena, la quale sia scossa da quell'officio, che farà l'essecutione, li scrivani veramente, overo scotri, che contra la prohibitione

predetta menassero alcuna partita siano, et s'intendano cassi dall'officio loro, ne possano per anni cinque essercitare altro officio.

Se intendano anco con la medesima conditione prohibite tutte le altre spese, che si vogliono far buone alli masseri detti officii, et delle Camere sotto qual si voglia pretesto, eccettuando però la spesa, che fosse necessaria far per conto di cere nelli mesi d'inverno per quelli giorni che paresse alli Rettori, che fusse necessario allo Camerlengo et ministri far in Camera di notte per beneficio publico, la quale spesa sia nel medesimo modo limitata.

Et la essecutione della sopradetta deliberatione sia commessa quanto alli officii di questa Città alli tre savii nostri sopra li conti et sopra li officii et alli Avogadori fiscali, et quanto alle Città, et terre di fuori sia, et s'intendi commessa alli Rettori nostri, et alli sindici, che di tempo in tempo anderanno fuori, et registata nelle commissioni.

Et perche ogniuno ne habbia chiara intelligentia, et notitia, siano obligati li Nodari, scrivani, ovvero scontri delli officii, et Camere metterla sopra una tabella affissa nel loro officio, acciò resti, et sia ad intelligentia di ogn'uno.

Et ne sia mandata copia alli Rettori nostri, con ordine, che la facciano registrare nelle loro Cancellarie.

Parte presa in Pregadi a xxx luglio MDIII¹⁷⁸

die xxx Julii mdiii in Rogatis

Et se conduse, senza alcun rispetto contra la forma delle leze et ordeni presi per questo consiglio da Zenoa et altri luochi non sudditi alla signoria nostra pani di seda et lavoradi d'oro et d'ariento, lane, gotoni, specie, zucari, mandole, saponi, alumi, cere, stagni, rami, cuori, boldroni et altre robbe et marcadantie per ditte leze, et ordini devedade alla parte de Cremona, Geradada, Lonasi, Bressa, Bergamo, et altre terre et luoghi nostri da parte de terra con destruttion de datii et intrade della signoria nostra, rovina delle mercadantie et delli viazi delle galie et nave nostre et appresso destruttion delli cittadini et de tutti i mestieri et altri di questa nostra città alla qualcosa essendo al tutto da proveder;

¹⁷⁸ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s.195

L'anderà parte non derogando in aliquo ad alcuna delle parte sopra cio prese, ma piu tosto confirmando quelle gia preso et per auttorità di questo consiglio dechiarito che sel sarà alcuno che condurà over faccia condur delle robbe over marcadantie ut supra devedade ad alcuna delle terre, i luoghi nostri predetti che fossero tratte over condotte da altro che della città nostra di Venetia oltra la pena di perder le robbe et marcadantie et pagar datio et doppio datio pagar debbi altrettanto per pena et possino esser tolte quelle in case, botteghe et in ogni altro luoco fossero trovade delle qual tutte pene detratti li datii della signoria nostra. uno quarto sia dell accusator, uno quarto delli rettori, li quali procederanno un quarto della signoria nostra et uno quarto dell'officio nostro di provedadori supra li dacii di quali sotto debito di sacramento siano obligati sollecitar la essecution et osservantia della presente leze et siano obligati li predetti rettori, scossi che haveranno i denari, mandar i datii et denari spettanti alla signoria nostra per loro consignati all'officio delli nostri camerlenghi di commun; li conduttori veramente fossero trovati condur dette robbe et mercantie devedate oltra la pena di perder i burchi, carri, cavalli, mulli, et altri animali con li quali havessero quelle condotte siano banditi per anni diece de tutte le terre et luochi nostri da terra et rompendo li confini et fosse preso paghi ducati cinquanta d'oro et torni al bando tante volte quante el contrafarà et oltre di ciò sel fosse alcuno che accettasse in casa over in custodia delle robbe et mercadantie ut supra prohibite et non accusasse il contrafacente caddi alla pena di pagar la valuta della robba et altrettanto piu per pena et sia ut supra bandito, et rompendo il confin ogni volta chel fosse preso paghi ducati cento d'oro i quali siano di colui ch'el prenderà et torni al bando et accusando il contrafacente avanti fosse lui accusato sia assolto da ogni pena et habbi la mità della robba over marcadantia per lui denunciata et l'altra mità sia divisa ut supra et sel fosse alcun datiaro, scrivan, cancellier over altro sia chi esser si voglia che facesse bolette de simil robbe devedade et s'intendi si per transito come altramente cadino alla pena di star mesi sei in preson et paghi ducati cinquanta d'oro per caduna boletta fosse per loro fatta et oltre di ciò incorrino al bando predetto et tante volte quante rompessero i confini et fossero presi pagar debbino ducati cinquanta per volta et tornino al bando. Li rettori li saranno fatte le denoncie overo presentate le predette robbe siano obligati subito haver spazzato quelle et condannati li contrafacenti non li potendo far gratia alcuna sotto pena di ducati cinquecento d'oro per caduno et caduna volta fosse per loro contrafatto da

esser scossa per li provedadori nostri predetti la metà della qual sia della signoria nostra et l'altra mità sia dell'officio de detti provedadori li quali siano obligati sotto debito di sacramento mandar quelli rettori che pagar recusassero per debitori alli piedi della signoria nostra dove non possino esser deppenati se con integrità non haveranno satisfatto et per maggior osservatia della presente parte debbi esser aggiunto nelle commission de tutti i rettori nostri da parte da terra et proclamada in tutti li luochi et terre predette.

Petrus Lemonius ? officii dominorum super datiis notarius

Jazykový rozbor dóžeciho příkazu

Jazykový rozbor dóžeciho příkazu byl proveden na všech italských nařízeních, především na výše přepsaných částech sborníku. Z výše uvedeného je zřejmé, že zákony v italském jazyce pocházející z rukou Rady čtyřiceti, Velké rady, Rady deseti a Kolegia, kdy je tyto orgány vydaly mezi lety 1503 až 1582. Nejvíce nařízení ve *volgare* je pak z poloviny XVI. století. V rozboru jsou uvedeny příklady daného jevu a za tímto slovem pak příklad výskytu ve Sborníku, a to uvedením čísla dvojstránky.

Pravopis

Ve Dóžecím příkazu jsou časté souhláskové **latinizující spojení** výrazů:

Substituto, obviar, postponer, administration, administratione, electo, Rector s.197. ale častější jsou asimilované formy jako *fatto* s. 84, 171, *fatti* s. 107, *eletto, eletti* s. 107, 113, *contrafatto* s. 109, s. 195, *satisfatto* s. 107, s. 195, *rifatto* s. 84 latinizující x: *excepto* s. 109, *excogitare* s. 144, *maxime* s. 72 (x *massime, prossime*).

Běžně zachován vzdělanecký způsob psaní **-ti-** : *importantia* s. 84, s. 85, *licentia* s. 95, *scansatione* s. 178, *mercantia* s. 170, s. 82, *mercantie* s. 171, s. 195, *mercadantie* s. 195, *diligentia* s. 84, *gratia* s. 84, s. 63, *notitia* s. 82, *iustitia* s. 111, *sententia* s. 84, *licentia* s. 95, *Venetia* s. 60, s. 67, s. 70, *datia* s. 68, *renontiatia* s. 78, *pronontiate* s. 84, *vacantie* s. 171, *indulgentie* s. 109, *differentie* s. 116, *limitatione* s. 178, *liquidatione* s. 178, *mormoratione* s. 109, *essecutione* s.

78, s. 109, *giustitia* s. 109, *sottoscrittione* s. 109, *servitio* s. 78, s. 90, *intentione* 113, *satisfatione* s. 78, *isperientia* s. 90, ale též *liberazione* s. 146.

Etymologické h: *homicidio* s. 156, *homicidii* s. 86, *honore* s. 78, *hebrei* s. 95, s. 96, *hora* s. 106, s. 109, *habitant* s. 142, *uomo* s. 142, *uomini* s. 95, *habitasse* s. 156, *haver* s. 63, s. 106, s. 109, *havere* s. 86, s. 95, *havuto* s. 95, *havuti* s. 90, *havute* s. 113, *habbia* s. 63, s. 90, *habbi* s. 107, s. 195, *haveranno* s. 63, s. 90, *haverà* s. 107, *havesse* s. 95, *havessero* s. 62, s. 95

Také latinizující *ch* – *scholari* s. 182, *christiani* s. 95, s. 109

Vokální systém

Přízvučné samohlásky:

Nalézáme rovnováhu mezi tvary s diftongem a bez diftongu:

Difotongy v benátské italštině nevycházejí pouze z pravidel toskánštiny, nalezáme tedy *viene* s. 82, s. 106, *vien* s. 84, *conviene*, *fuori* s. 84, s. 86, s. 106, *fuora* s. 142, s. 178, *luogo* s. 82, s. 139, *luoghi* s. 62, s. 78, s. 86, *luoco* s. 146, s. 156, *luochi* s. 195 ale i *cuori* s. 195. A bez dyftongové formy *poco* s. 160, *modo* s. 63, s. 92, *modi* 138, s. 152, *homo*, *homini* s. 142, *loco*

Výskyt **tvárů bez anafoneze**: typicky *conseglio* s. 62, s. 86, s. 113, *conseio* s. 169, *fameglia* s. 170, *longo* s. 90, *longamente* s. 90, *aggionto* s. 142, s. 144, s. 171, *devedade* s. 195 ale velmi řídce *consiglio* s. 78, s. 107.

Nepřízvučné samohlásky:

Benátského původu je *i* v: *preditto*, *ditta* s. 146, *ditte* s. 106, s. 144, s. 195 *sopraditta*. též *u* v: – *fusse* s. 178, *summa* s. 84.

V protonickém postavení **převažuje i nad e**, tento jev ovlivněn toskánštinou *bisogno* s. 82, *ordinarii* s. 146, s. 178, *minor* s. 63, s. 77, *similmente* s. 95, s. 144

Vliv toskánštiny je patrný, vedoucí i v prefixových tvarech, zde je ovšem větší střídání mezi *i* a *e*: *recever* s. 82, *recevute* s. 82, ale *riceve* s. 90, *riceverà* s. 90, *reservate*, *relasciati* s. 62 ale *riservati* s. 81, *riservate* s. 171, *riservando* s. 82, *riservation* s. 150, *rispetti* s. 160, též *rispetto* s. 82, s. 90, s. 142, *retroveranno* s. 109, ale *ritrovanno* s. 90, *ritrovati* s. 82, s. 100, *ritrovando* s. 82, s. 95, *ritrovar* s. 63, *remission* s. 82, *dechiaratione* s. 87, *dechiarir* s. 97, *dechiarir* s. 97, *dechiarito* s. 90, s. 106, s. 195, *dechiarite* s. 62, *dechiariti* s. 109, *desidera* s. 156, proti slovům jako *ricerca* s. 82, *ricercando* s. 160, *disordinate* s. 142, *disponenti* s. 82,

dispositione s. 85, s. 113, disposto s. 113, disponente s. 146, dinari s. 156 a častěji denari s. 84, s. 110.

Mezi dalšími protonickými samohláskami - **mezi použitím o nebo u** zdá se být určujícím latinský základ – *officio s. 84, s. 178, s. 195, officii s. 78, s. 167, s. 178, facultà s. 112, s. 177, ale též facultà s. 142, suspensione s. 82.*

Ve **nepřízvučné variantě er/ar** značně převažuje toskanizující *er*, jehož výskyt je příkladným především v koncovkách jednoduchého budoucího času: *serà s. 82, s. 86, s. 107, s. 178, sarà s. 178, s. 195, anderà s. 77, s. 90, s. 113.*

Benátského původu je protonická samohláska v *cusì s. 118.*

Posttonické samohlásky ve středové pozici – po hlavním přízvuku jsou převážně ovlivněny toskánštinou: *termine s. 178, utile s. 167, nobili s. 145, s. 146, ale i nobeli s. 142, s. 147, homini s. 142, také gentilhomeni s. 119, ordine s. 72, s. 96, ale často ordeni s. 62, s. 152, s. 195, disordinate s. 142*

Posttonické samohlásky v koncové pozici – v benátštině dochází typicky k zániku koncové samohlásky – apokopě po souhláskách *r, l, n*: *inquisition s. 82, pregon s. 62, s. 82, remission s. 82, privation s. 82, conservation s. 63, essecution s. 107, destruttion s. 195, rettor s. 84, accusator s. 82, valor s. 84, preson s. 62, lor s. 62, signor s. 63, Redentor s. 62, condannason s. 84, dechiarir s. 97, servir s. 77, s. 184, punir s. 62, finir s. 90, haver s. 90, s. 106, proceder s. 95, portar s. 156, esser s. 107, sequestrar s. 107, far s. 107, cascar s. 107, star s. 108, menar s. 146, ale ve druhé polovině XVI. století nalézáme též stále častěji neapokované formy: *limitatione s. 178, liquidatione s. 178, mormoratione s. 109, essecutione s. 78, s. 109, rettore s. 137, s. 107, accusatore s. 95, ogn'uno s. 178, osservare s. 107, menare s. 146, albergare s. 146, mangiare s. 146, consequire s. 156, servire s. 90, fuggire s. 90, essere s. 95, ricevere s. 95, godere s. 107**

Konsonantický systém

Středové souhlásky intervokalické - V této době nastupuje vzhledem k podobě starší dvorské benáštiny¹⁷⁹ zcela nový jev, a to jest časté uchování **neznělých okluzív** v intervokalickém postavení: *luoco s. 146, s. 156, luochi s. 195,*

¹⁷⁹ srov. *Tomasin Lorenzo. Il volgare e la legge. Storia linguistica del diritto veneziano (secoli XIII-XVIII)* Padova: Esedra, 2001, s. 98 - 136

alcuno s. 90, s. 109, alcun s. 91, alcuna s.95, sopra s. 109, sopradetto s. 107, s. 109, stato s. 113, s. 63, poter s. 90, s. 171, fiata s. 84, fiate s. 106.

Případy sonorizace, dříve velmi obvyklé a tradiční, se objevují v byrokratickém, právním či obchodním slovním registru: *mercadantie s. 196, casada s. 80, Denedo s. 82, mercado s. 161, s. podestà s. 168, velludo s.144, contadi s.156, Pregadi s. 195, není možné neuvést luogo s. 82, s. 139, luoghi s. 62., sacramento s. 196.* V přičetí minulém se vyskytuje závěrová souhláska neznělá, dříve běžné znělé okluzívy razantně mizí: *applicato s. 86, devedate s.195, serrato s. 62, relasciati s. 62, condannati s. 63, carcerati s. 63, violati s. 78, profanati s. 78, dichiarito s. 78, venuto s. 82, tenuto s. 92, havuto s. 95, havute s. 113, giudicato s. 106, ispediti s. 82, conferiti s. 78, ale lavoradi s. 195, trovadi s. 195, devedade s. 195, proclamada s.195.*

Geminace - co se týče volby mezi jednoduchými a zdvojenými souhláskami, velká část jednoduchých konsonant pochází z latiny: *obligato s. 82, s. 107, obligati s. 135, s. 180, obligare s. 107, provedere s. 84, Proveditori s. 77, s. 144, provisione s. 146, s. 160, habiano s. 82, legitimati s.113, legitimationi s 113.* Severoitalské provenience se zdají být jednoduché konsonanty v *eletti s.199, cità 190, haverrano s. 62., mezo s. 90.*

Mnohem častějšími jsou výrazy s geminovanými souhláskami pocházející především z Toskány: *hanno s. 95, s. 113, fanno s. 82, danno s. 82, saranno s. 82, anno s. 166, s. 178, Città s. 95, s. 107, s. 109, fatte s. 142, s. 178, debbano s. 65, tutto s. 90, s. 195, collegio s. 60, possibile s. 83, sotto s. 135, successori s. 90, s. 109, terre s. 156, auttorità s. 195, nella s. 84, della s. 82, 87.*

Ke geminaci dochází i v důsledku hyperkorekce: *qualli s. 82, s. 84, sonno s. 111, debbitori s. 102* (pravděpodobně analogicky dle *rettori*¹⁸⁰).

U afrikát v XVI. století dochází k převaze toskánské palatály nad původní a velmi charakteristickou severoitalskou dentálou *eleger s. 161, maggior s. 77, s. 82, maggiri s. 62, s. 113, Reggimenti s. 69, s. 74, s. 155, giorno s. 62, giorni s. 178, ragione s. 178, legitimati s. 113, legitimatione s. 113, legge s. 82, leggi s. 86, s. 95, s. 106, giudice s. 82, s. 84, giudici s. 82, s. 84, giudicheranno s. 113, giudicato s. 160, giudicati s. 160, giustitia s.78, s. 109, cio s. 195, circa s. 64, s. 95, beneficio s. 84, giusticenti s. 78, Gionta s. 146, s. 171.*

¹⁸⁰ Tomasin Lorenzo. Il volgare e la legge. Storia linguistica del diritto veneziano (secoli XIII- XVIII), cit., s. 137

Dentálu nalézáme v *leze* s. 142, s. 146, *inarzentati* s. 142, *arzento* s. 195, *pontizzati* s. 142, *franzato* s. 142, *azze* s. 145, *pellizze* s. 145, *zoglie* s. 145, *Zenoa* s. 195, *Zonta* s. 156, *zornal* s. 178, *brazzi* s. 145, *zucari* s. 195, *viasi* s. 195.

Namísto palatály a její grafické podoby přetrvávají i obvyklé vzdělané tvary: *iustitia* s. 111, *preiudicio* s. 106.

Tvarosloví

Zájmena

Osobní zájmena: podmětový tvar singuláru třetí osoby mužského rodu je přízvučné: *lui* s. 95, s. 196 nepřízvučné: *el* s. 195. V plurálu třetí osoby nalézáme *essi* s. 95, s. 107, a *egli* s. 109, s. 78, *li* s. 78.

V předmětových tvarech přízvučných: *loro* s. 62, nepřízvučných: v dativu u třetí osoby kolísání mezi toskánským, dnešním spisovným tvarem *gli* s. 82, *provedergli* s. 82, *essergli* s. 62 a lokálním *li*, *darli* s. 102. V akuzativu v nepřízvučné podobě *li*, *privateli* s. 95, *restituirli* s. 95, *incontrarli* s. 159.

Si a *se* neosobní a zvrtné: *se* s. 82, s. 195, *liberarse* s. 112, *si* s. 195, *partirsi* s. 163, *osservarsi* s. 96, *presentarsi* s. 180, *seco* (tvar složený se zájmena a enklitického *cum*) s. 146.

Esso, *essi*, *esse* je používáno též jako přivlastňovací přídavné jméno, což je příznačné pro byrokratický a právní jazykový úzus: *essi ogli* s. 84, *essi capitani* s. 84.

Přídavná jména

Přivlastňovací přídavná jména alternují mezi místní formou: *soi* s. 103, *sui* s. 107 a toskanizující: *suo* s. 77, s. 163.

Člen určitý

V singuláru již není v místním tvaru *el*, ale objevuje se pouze *il* (toskánskému původu) s. 112, s. 89, v plurálu má výlučně tvar *li* s. 109, s. 180.

Číslovky

Kromě dodnes dochovaných spisovných tvarů jsou četné benátské varianty: *doi* s. 109, s. 143, s. 146, *dui* s. 109, *diese* s. 145, s. *dodeci* s. 90, *disdotto* s. 77, s. 109

Předložky

Vlastní předložka *de/di* si ještě uchovává lokální formu *de* s. 77, s. 78, s. 144 i formu přejatou z toskánštiny *di* s. 146, s. 156. Ostatní základní vlastní předložky mají pouze soudobé tvary např. *con* s. 86, s. 187, *tra* s. 146, *fra* s. 178. Některé

specifické předložky jsou pokračováním z latiny či mají dnešní podobu: *contra* s. 62, s. 176, ale *contro* s. 72, s. 182, *secondo* s. 86, s. 109, *non ostante* s. 62, taky *nonostante* s. 171, *excepto* s. 109, *oltra* s. 195, *avanti* s. 112, *fuora* s. 157.

Slovesa

V indikativu přítomného je zajímavá koncovka – *eno*: *scuodeno* s. 135, a také *geminace*, ke které došlo nahodile či analogií z toskáňštiny: *sonno* s. 111.

Konjunktiv přítomného ve třetí osobě u druhé a třetí deklinace osciluje mezi tvary – *i(no)*, *a(no)*, což je charakteristickým rysem soudobých právních a odborných textů: *debbi* s. 195, *debbino* s. 195, *habbi* s. 107, s. 109, *habbino* s. 71, s. 106, *possi* s. 142, *possino* s. 109, oproti *debba* s. 90, s. 92, *debbano* s. 65, *habbia* s. 62, *possa* s. 109, *possano* s. 109, s. 142.

Lexikum

Benátské výrazy spočívají v právním či byrokratickém a technickém značení – *consegliaria*, *bollettini*, *bolletta* s. 82.

Názvy magistratur jsou benátského původu – *savii sopra le leze*, *savii sopra le tanse*, *pregadi* s. 95, a také *Rogadi* s. 140, *capitano al colpho*, *camerlenghi di commun* s. 195, *provedadori* s. 196.

Názvy měsíců jsou dialektálního charakteru (stejně jako číslovky) *Gennero* s. 62, s. 90, *Genaro* s. 137, *Decembre* s. 156, a v právních textech přetrvávají mnohem déle, tj. až do XVII. století.¹⁸¹

Benátské názvy měst *Geradada* s. 195, *Lonasi* s. 195, *Bressa* s. 195, *Zenoa* s. 195, pro město Benátky se až do XVIII. století vžil název *Venetia*.

V právních textech se vyskytuje řada frazeologických jevů a ustálených spojení:

Jako např. úvodní fráze *L'anderà parte* s. 139, 141, s. 156.

Nebo závěrečná věta v různých variantách: *Che la presente parte sia publicata in questa Città, et nelle terre, et luoghi del Dominio nostro, et posta nelle commissini delli Rettori affinche l'eseguirano, et facciano ogni anno publicare.* s. 156

Pro obsažení působnosti zákona je běžné: *sia, et s'intendi esser* s. 82, s. 86, *qual si voglia* s. 113, s. 107, s. 178, *di che conditione essersi voglia* s. 62.

Zákon musí být - *osservata inviolabilmente* s. 95, s. 84.

¹⁸¹ Tomasin Lorenzo. Il volgare e la legge. Storia linguistica del diritto veneziano (secoli XIII- XVIII), cit., s. 155

Systém výkonu vlády v podmaněných městech trevízské marky prostřednictvím rétorů utvářel území i z jazykového hlediska – benátská italština byla prostředkem moci a také se používala v kancelářích měst.

Morfologické, fonetické a lexikologické jevy typické pro Benátky se přenášejí po celém regionu a ovlivňují více či méně místní dialektální formy, které se od XII. století vyvíjely samostatně. Od poloviny XV. století jsou Benátky hlavním městem pro obce *terrafermy* a benátský jazykový vzor je v podmaněných městech přijímán jako projev prestiže, jako vzdělanecký jazyk horních vrstev.¹⁸²

---

¹⁸² Borelli Giorgio, Ortalli Gherardo, Zordan Giorgio (a cura). Società, economia, istituzioni. Elementi per conoscenza della Repubblica Veneta. Vol. II Società e cultura. Verona: Cierre 2002: Gianna Marcato. La politica linguistica della Serenissima e la complessità sociale dello stato veneziano

3.část

Jazykové srovnání s jinými předpisy

Pro jazykové srovnání úzu morfologických a fonetických variant v benátské itaštině v XVI. století uvádím přepis zákonů z „našeho“ příkazu pro Alvise Bragadina a z dóžecího příkazu pro Lorenza Bragadina, který byl vydán roku 1559 dóžetem Lorenzem Priulim pro město Bergamo.¹⁸³ Tato *commissio ducis* byla přepsána a uvodním slovem opatřena Giovanni Cappelluzzem, vydána pak v roce 1992.¹⁸⁴ Jedná se o jedinou novodobou publikaci celého znění dóžecího příkazu v Itálii.

Tyto dva příkazy se v mnohém shodují ve svých latinsky psaných částech, především v části obsahující nařízení o rektorech, jejich dvoru a výkonu rektorského úřadu. Jelikož starší příkaz z Bergama obsahuje jen malé množství nařízení ve *volgare*, což je dáno především jeho datem vzniku, pro porovnání byla vybrána dvě nařízení, které se vyskytují v obdobném znění v příkazu pro Alvise Bragadina i v příkazu pro Lorenza Bragadina. Prvé se týká dovozu a vývozu zboží na benátském území a opatření zamezující pašování a druhé způsobu ukládání trestů v civilním a trestním řízení.¹⁸⁵

Dóžecí příkaz pro Lorenza Bragadina, Bergamo, 1559¹⁸⁶:

1522 adi XVII decembrio, in Pregadi¹⁸⁷

La mercantia de ogli et savoni di questa nostra città, per bisogno della quale non solamente li sudditi nostri, ma anchora li alieni solevano da essa città levarne grandissima quantità, il che era con reputatione di quella et beneficio delli datii della Signoria nostra, è ridotta a sì fatti termini per li molti et eccessivi contrabandi che si fanno al continuo, che non se gli provedendo, non è dubio alcuno che di breve la potria andare in sinsitro con poca reputatione di quella et danno delle cose nostre. Imperò che da luoghi alieni et non sudditi alle città et alli luoghi nostri, ne viene al continuo condota grande quantità, senza havere rispetto alcuno alli ordeni et alle pene et alle leggi sopra ciò

¹⁸³ Bergamo bylo součástí benátského dominia na pevnině a spolu s městy Brescia a Verona tvořilo lombardskou marku. Jelikož se jednalo o větší město se významnou strategickou pozicí, byl zde volen (na rozdíl od Feltre) podestà i kapitán.

¹⁸⁴ Giovanni Cappelluzzo. Lo statuto del podestà di Bergamo, Commissione dogale per Lorenzo Bragadin 1559.

¹⁸⁵ Pro jednodušší porovnání a přehlednost uvádím po odstávkách nejprve přepis příkazu z roku 1559 a pod ním přepis příkazu z roku 1589.

¹⁸⁶ dále jen CLB

¹⁸⁷ Giovanni Cappelluzzo. Lo statuto del podestà di Bergamo, Commissione dogale per Lorenzo Bragadin 1559. cit., s. 134

disponenti sopra la qual materia, non essendo da mettere alcuna dilatione nel provederli, con quelle più strette et severe pene et provisioni che l'importantia di quella ricerca per le cause che di sopra narrate, però:

Dóžecí příkaz pro Alvise Bragadina, Feltre, 1589¹⁸⁸:

Che li ogli, e savoni, li quali seranno ritrovati senza bolletta siano spazzati per contrabandi¹⁸⁹

M.D.Lij. à xxvii di Decembre in consiglio di Pregadi

La mercantia delli ogli et delli savoni di questa città, per bisogno della quale non solamente li sudditi nostri, ma li alieni solevano da essa città levarne grandissima quantità, il che era con riputatione di quella et beneficio delli datii della Signoria nostra, è ridotta a sì fatti termini per li molti et eccessivi contrabandi che si fanno al continuo, che non se gli provedendo, non è dubbio alcuno che di breve la potria andar in sinsitro con poca riputatione di quella, et con danno delle cose nostre; impero che da luoghi alieni et non sudditi alle città et alli luoghi nostri, ne viene al continuo condotta grande quantità, senzi havere alcun rispetto ne alli ordeni ne alle pene ne alle leggi sopra ciò disponenti sopra la qual materia, non essendo da mettere alcuna dilatione nel provedergli, con quelle più strette e severe pene et provisioni, che la importantia di quella ricerca per le cause che di sopra sono state narrate, per tanto:

CLB: *L'anderà parte che, riservando tutte le parti in questa materia disponenti le quali siano per cadauno rettore et representante nostro essequite et fatte essequire inviolabilmente, sia data auttorità alli capitanei nostri di campagna, capitanei del denedo et ogn'altro ministro publico, che trovando ogli senza bolletta dell'ufficio nostro della Ternaria et savoni senza quella dell'Insida, secondo gli ordini nostri, debbano essi ogli et savoni presentare a quelli rettori, o vero rettore, nel territorio del quale saranno stati trovati per contrabando et essa mercantia sia persa et loro capitanei habiano la mittà del contrabando per loro trovato, senza contradittione alcuna et l'altra mittà sia divisa secondo l'ordinario.*

CAB: *L'anderà parte che, riservando tutte le altre parti in questa materia disponenti, le quali siano per cadauno Rettore et representante nostro essequite et fatte essequire inviolabilmente, sia data autorità alli capitaniii nostri di campagna, capitaniii del Denedo et ad ogni altro ministro publico, che ritrovando ogli senza bolletta dell'ufficio nostro della Ternaria et savoni senza bolletta dell'Insida, secondo gli ordini nostri, debbano essi ogli et savoni presentar a quei Rettori, o vero Rettore, nel territorio del quali saranno stati ritrovati per contrabando et essa mercantia sia et s'indendi esser persa: et essi capitaniii habiano la mittà del contrabando per loro ritrovato senza contradittione alcuna et l'altra mittà sia divisa secondo l'ordinario.*

CLB: *Oltra di questo siano tenuti tutti li rettori et rappresentanti nostri far sopra tali contabandi ogni diligente inquisition a loro possibile: et sopra le materie delle querelle che in tal materia li fussero*

---

¹⁸⁸ dále jen CAB

¹⁸⁹ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI., cit., s. 82

date, esaminare testimonii et usar in ciò quella diligentia maggiore che potranno, et in caso che fusse giustificato contrabando alcuno, la mittà di quello sia dell'accusatore et l'altra mittà sia divisa ut supra.

CAB: *Oltra di questo siano tenuti tutti li rettori et representanti nostri far sopra tali contabandi ogni diligente inquisitione à loro possibile: et sopra le materie delle querele che in tal proposito fossero state date essaminar testimonii et usar in ciò quella maggior diligentia che potranno, et in caso che fosse giustificato contrabando alcuno, la mittà di quello sia dell'accusator et l'altra mittà sia divisa ut supra.*

CLB: *Quelli veramente che facessero essi contrabandi, oltra le altre pene statuitegli per le leggi, siano condannati a stare uno anno in pregon serrati, né in simil casi si possa fare don, gratia, né remissione alcuna, come de robbe che sono del tutto prohibite, né si possa impedire alcuno magistrato di questa città, né in suspensione, né in appellatione, risservando però sempre l'auttorità de glii Avogadori nostri di Comun,*

CAB: *Quelli veramente che facessero essi contrabandi, oltra le altre pene statuite per le leggi, siano condannati a stare un'anno in pregon serrati, né in simil casi si possa fare don, gratia, né remission alcuna, come di robbe che sono del tutto prohibite, né si possa impedire alcun magistrato di questa città, né in suspensione, né in appellatione, risservando però sempre l'autorità alli Avogadori nostri di Comun.*

CLB: *et essendo venuto à notitia de i signori Savii nostri sopra la mercantia che molti suditti nostri comprano in questa città ogli et savoni per condure nelli luoghi a noi suggieti et fanno de quelli la bulletta all'Insida et alla Ternaria, li quali dappoi, quando hanno condotto essi ogli et savoni nelli luoghi dove sono destinati, tengono le bollette appresso di sè et vanno alli confini d'i luoghi alieni et dove comprano ogli et savoni et quelli con l'istessa buletta conducono nelli luoghi nostri; però sia preso che de caetero tutti quelli che tuoranno ogli et savoni da questa città debbanopresentare le bollete di quelle in cancellaria di quel luogo dove è destianto la robba et il cancellier sia tenuto far uno squarzo ad esse bullette et infilzarle, mandandole de mese in mese all'offitio delli Savii nostri sopra la mercantia, le quale poi le debbano mandare all'offitio dove saranno state fatte per incontrarle et il scrivano di quello offitio dove saranno state fatte, che le riceverà, sia obligato far da receiver della quantità delle ricevute à quello che l'haverà portate, sotto la pena a quello che non presentase la bulletta subito gionta con la robba, de ducati 50, la mittà della quale sia dell'accusatore et l'atra mittà sia divisa iusta il solito, riservando sempre però alle città et luoghi i privilegii speciali che havessero.*

CAB: *Et essendo venuto à notizia delli Savii nostri sopra la Mercantia che molti nostri suditti comprano in quelle città ogli, et savoni per condur nelli luoghi à noi soggeti et fanno di quelli le bollette all'Insida et alla Ternaria, li quali poi, quando hanno condotti essi ogli, et savoni nelli luoghi dove sono destinati, tengono le bollette appresso di se et vanno alli confini delli luoghi alieni, dove comprano ogli et savoni di questa Città, debbano presentar le bollette di quelli in Cancellaria di quel luogo dove è destinata la robba; et il Cancelliero sia tenuto far uno squarzo ad esse bollette et*

infilzarle, mandandole di mese in mese qui a Venezia all'ufficio delli Savii nostri sopra la Mercantia, li quali poi le debbano mandar all'ufficio dove seranno state fatte per incontrarle et il scrivano di quelli ufficio che le riceverà, sia obligato far da recevere della quantità delle ricevute à quello che le haverà portate, sotto la pena à quello che non presentasse la bolletta subito zonto con la robba, de ducati cinquecento, la mittà della qual pena sia dell'accusator et l'atra mittà sia divisa il solito. Riservando però alle città et luoghi i privilegi speciali che havessero;

CLB: *Et sia mandata la presente parte a tutti li rettori nostri delle città, qualli la debbano fare inviolabilmente essequire et osservare et publicare nelli luoghi consueti et quella mandare alle castelle, vicariati et luoghi al territorio suo sottoposti, nelli quali sia medessimamente la sia publicata, observata et essequita et de caetero posta nelle commissioni de i detti retori nostri.*

CAB: *et la presente parte sia mandata a tutti li nostri Rettori delle città, la quale debbino far inviolabilmente osservare et essequire et far che sia nelli luoghi consueti publicata et quella mandare alle castelle, Vicariati et luoghi al territorio suo sottoposti, nelli quali sia medesimamente publicata, et essequita et nell'avenire posta nelle commissioni.*

CLB: 1554 die ultimo augustini, in Addictione¹⁹⁰

Introdutto che alcuni rettori nostri de fuora, et magistrati di questa città, alle fiate fanno sententie contro alcuno condemnandolo in pregione, galea o altra pena corporale, o veramente, in loco delle sopradette pene, in pagare qualche summa de denati et alle fiate fanno sentetie in danari o in altra pena corporale insieme con risservatione di gratia, talmente che molti poveri, per fugire la pregione o altra pena corporale, sono astretti a dimandar gratia, che li vien fatta, della pena corporale con pagar li danari, seben lo fanno con grandissimo interesse suo, alché dovendossi provvedere per beneficio delli sudditi nostri, però:

CAB: Che li Rettori debbano prononitar le sue sentenze che sono criminali ò in denari solamente ovvero nella persona solamente.¹⁹¹

M.D.Li.iii. all ultimo d'Agosto nella Zonta

È introdotto, che alcuni Rettori nostri di fuori, et Magistrati di questa città alle fiate fanno sententie contra di alcuno condemnandolo in pregione, galea o in altra pena corporale, overamente, in luogo delle sopradette pene in pagar qualche summa di denari o in altra pena corporale insieme con risservatione di gratia, talmente che molti poveri per fugir la pregione o altra pena corporale, sono astretti à dimandar gratia, che gli vien fatta, della pena corporale con pagar denari seben lo fanno con grandissimo suo interesse. Al che dovendossi provvedere per beneficio delli sudditi nostri, com'è ben conveniente:

CLB: *L'anderà parte che non se possa più per alcuno rettor nostro, né magistrato di questa città,*

---

¹⁹⁰ Giovanni Cappelluzzo. Lo statuto del podestà di Bergamo, Commissione dogale per Lorenzo Bragadin 1559. cit., s. 135 - 136

¹⁹¹ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI. cit., s. 84

far alcuna senteza o condennatione per la quale si condanni alcuno in bando, galea, prigione o in altra pena corporale o veramente, in luogho delle prefatte pene, in summa alcuna de danari, né che condanni alcuno in danari et in bando, pregione, galea o altra pena corporale insiema con riservatione di gratia, ma debbano fare tal sententie sue sì come per iustitia li parerà, o in danari solamente o vero in altre pene corporali solamente, secondo li casi che occorreranno, accioché quelli che se sentissero aggravati et che si possono appellare per le leggi nostre, possino in l'appellatione andare alli giudici o civili o criminali secondo la qualità delle sententie che saranno fatte, non s'intendendo però quando paresse alli giudici di fare che alcuno offeso fosse rifatto di qualche suo danno, per quanto importasse il danno, siché con pena pecuniaria non se possa accompagnare pena corporale con resservatione di gratia et appellandossi alcuno delle sententie delli prefatti rettori o magistrati, non se possano essequire esse sententie senon doi giorni doppo fatte in questa città et fuori giorni quindese in terra ferma et da mare dentro d'el colfo mesi doi et fuori dle colfo mesi quatro, accioché il condannato habbia tempo di poter andar al giudice d'appellatione et essendo assolto alcun accusato, non sia astretto a pagar spesa alcuna sotto pena di privatione delli suoi officii a tutti quelli che partecipassero di tai spese, eccettuando le condennationi che si facessero in essecutione di proclama che devedano il portar delle arme, le quali si possino permutare con danari, non devendo però di essi li rettori haverne alcuna parte et ogni sententia o atto che si facesse contra l'ordine presente, sia di niuno valore et li capi di questo Consiglio o li Avogadori nostri de Commun alli quali serà fatta la conscientia, debbano tagliarla senza altro Consiglio sotto debito di sacramento.

CAB: *L'anderà parte che non si possa più per alcuno Rettor nostro, né magistrato di questa città, far alcuna sententia o condennatione, per la quale si condanni alcuno in bando, galea, pregione o in altra pena corporale overamente, in luogo delle prefate pene, in alcuna summa di denari, né che condanni alcuno in denari et in bando, pregion, galea o altra pena corporale insieme con riservation di gratia, ma debbano far tal sue sententie si come per giustitia le parerà. chesia conveniente, o in denari solamente, overamente in altre pene solamente corporali, secondo li casi che occorreranno, acciò che quelli che si sentissero aggravati et li qualli per le legge nostre si possono appellare, possino et siano in libertà loro de andar nelle appellationi alli giudici overo civili overamente criminali secondo la qualità delle sententie che seranno state fatte, non s'intendendo però quando paresse alli giudici di fare che alcuno offeso fosse rifatto di qualche suo danno, per quanto importasse il danno, si che con pena pecuniaria non si possi accompagnar pena corporale con risservatione di gratia et appellandosi alcuno delle sententie delli prefatti Rettori overo Magistrati, non si possino essequir esse sententie se non doi giorni dopo fatte in questa nostra città et fuori giorni quindesi in dapoi fatte nelle città et luoghi della Terra ferma et nelli luoghi da parte da mare dentro del golfo dui mesi et fuori del golfo mesi quattro, accio chel condannato possi haver tempo di andare al giudice competente di appellatione, et avvenendo che sia assolto alcuno condannato non sia astretto a pagar spesa alcuna sotto pena di privation delli suoi officii à tutti quelli li qualli partecipassero di tal spesa, eccettuando pero le condennationi le qualli si facessero in essecutione di proclami li quali devedano il portar le arme, le qual conndenationi si possono permutar con denari, non dovendo di essi li Rettori haverne alcuna parte. Et ogni sententia,*

overamente atto che si facesse contra la dispositione dell'ordine presente, sia et esser s'intendi di niun valor come se fatto non fosse giamai, et li Capi di questo Consiglio overamente gli Avogadori nostri de Commun alli quali serà fatta la conscienza, debbano, et siano tenuti tagliarla senza altro consiglio sotto debito di sacramento.

CLB: *Et la copia della presente parte sia mandata alli rettori nostri et posta nelle commissioni sue et etiam nelli capitolari delli officii di questa città accioché li sia data la debita essecutione.*

Při porovnání dvou verzí zákonů, starší z roku 1559 a o třicet let mladší z roku 1589, je evidentní, že původní znění se neustálým přepisováním pozměnilo, texty si odpovídají, avšak setkáváme se s lehce změněným větným pořádkem, odchylkami ve formulacích a výrazech i s občasnou absencí slov či celých vět v porovnávaných textech.

Je zřejmé, že v průběhu let byl jazykový úzus, přestože zákony zůstávaly v platnosti, pozměňován, což se odráželo v nových prepisech těchto zákonů.

Výsledkem porovnání textů je především potvrzení avizované tendence benátského *volgare* v přejímání jazykových vzorů z Toskány. Benátština opouští své lokální prvky a přibližuje se toskánštině, která má v to období velký vliv na tvorbu jazyka.

V porovnávaném zákoně o obchodování s oleji a mýdlem, jež je datován rozdílně – dóžecím příkazem pro Lorenza Bragadina je jako datum vzniku uvedeno 17. prosince 1522, v Radě poradců a v příkazu pro Alvise Bragadina je uvedeno 27. prosince 1552 ve stejné radě, a zákoně Zonty ze 31. srpna 1554 o způsobu ukládání sankcí v trestním řízení je řada zajímavých nuancí, např.:

Ve verzi z roku 1559, vždy uvedené na prvním místě, je znatelná převaha neapokopovaných slov nad apokopovanými, naopak u verze z roku 1589, uvedené následně, se setkáváme s typickým benátským prvkem - apokopou po *r* a *n* velmi často: *presentare x presentar*, *inquisition x inquisitione*, *esaminare x essaminar*, *accusatore x accusator*, *remissione x remission*, *pagare x pagar*, *fugire x fugir*.

U nepřízvučných samohlásek je benátského původu *i* v: *reputatione x riputatione*.

Též benátské *u* v: *fussero x fossero*, *suggieti x soggeti*, *bulletta x bollette*.

V příkazu pro Lorenza Bragadina se vyskytují velmi archaické *danari* oproti *denari*.

V obou verzích nacházíme elizi: *ogn'altro x ogni altro, uno anno x un'anno*.

V konsonantickém systému výrazy s geminovanými souhláskami: *dubio x dubbio, auttorità x autorità, querelle x querele, medessimamente x medesimamente, risservatione x riservatione*.

Neznělá okluzíva v intervokalickém postavení je pouze v první verzi: *loco x luogo*.

Latinský způsob psaní **-ti-** je ve verzi z roku 1589 opouštěn: *notitia x notizia, offitio x officio, ale senteza x sentetia*.

Souhláskové **latinizující spojení** výrazů nacházíme ve verzi z roku 1559: *observare x osservare*.

U osobních zájmen v předmětových tvarech nepřízvučných je třeba si povšimnout v dativu u třetí osoby ustálení toskánského *gli* nad lokálním *li*: *provederli x provedergli, li vien fatta x gli vien fatta*.

Předložka *de* ztrácí svou lokální formu a též se spojuje se členem v tzv. předložkový člen: *de robbe x di robbe, de ogli et savoni x delli ogli et delli savoni*.

Toskánskou palátálu lze nalézt v první verzi: *gionta X Zonta*.

Závěr

V této práci byl představen *Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy*, jeho historicko - právní základna, forma i obsah.

Zavedení používání *volgare* v právních textech a v praxi dóžecí kanceláře bylo charakteristické dlouhým a pozvolným nástupem a je projevem především praktických nároků na odborný jazyk. Nástup italštiny nezapříčinil okamžité vytlačení latiny z právních textů, to se děje postupně po dobu vlády několika politických generací.

Byl proveden částečný jazykový rozbor italské části tohoto sborníku; je zajímavé sledovat tehdejší jazykovou podobu benátské italštiny a její tendence.

Při srovnání se staršími verzemi zákonů obsažených v dóžecím příkazu pro Alvise Bragadina a dóžecím příkazu pro Lorenza Bragadina je zřejmý sklon jazyka k přejímání toskánských, nadregionálních variant jazyka. Lokální prvky jsou na ústupu, přesto jsou stále velmi četné a přetrvávají především ve specifických právních výrazech a formulacích až do zániku republiky.

Usuzuji, že zákony dóžecího příkazu byly přepsány a jazykově sjednoceny buď kopistou příkazu, či opsány již v tomto znění a změněny o něco dříve. Je tedy pravděpodobné, že morfologické a pravopisné, syntaktické prvky, které se zdály písaři, který měl na starosti vyhotovení dóžecích příkazů, zastaralé, byly nahrazeny dle aktuální praxe v jejich užití. Poslední zákony v dóžecím příkazu pro Alvise Bragadina, které jsou připsány jinou rukou, naopak vykazují archaičtější prvky benátského *volgare*, jedná se zvláště o nejstarší zákon v italštině z roku 1503.

Účelem diplomové práce je přestavit dóžecí příkaz pro Alvise Bragadina z obecného hlediska a z hlediska lingvistického.

Riassunto

Il titolo della tesi di laurea è **"L'italiano giuridico nell' età moderna nella Commissione dogale per Lorenzo Bragadin, 1589"**.

Il tema è stato scelto perché nell'Archivio dello Stato di Tachov è stata fortunatamente rintracciata una fonte originale¹⁹² il cui apporto è stato decisivo per comprendere pienamente il sistema linguistico del volgare veneziano nella pratica. Considero il testo della *Commissio ducale* di investitura, presentato nella mia tesi e pubblicato (anche se solo parzialmente) per la prima volta, di singolare importanza.

La *Commissio*, vale a dire la Commissione dogale per Alvise Bragadin, podestà e capitano di Feltre del 1589, raccolta in un prezioso volume manoscritto, ritrovato presso l'Archivio dello Stato di Tachov, è l'unico documento giuridico e testimonianza del funzionamento dell'ordinamento statale della famosa Repubblica di Venezia presente sul nostro territorio.

Nella prima parte, l'ordine di nomina del Bragadin a podestà è seguito da una regolamentazione minuta: doveri e prerogative riguardanti la sua piccola corte o curia, il salario dei componenti di quest'ultima e il suo, la indicazione delle sue competenze di rettore della città di Feltre, i suoi poteri civili, giudiziari, finanziari e militari.

Nella seconda parte della Commissione è contenuta una vera e propria fonte legislativa sulle competenze e limitazioni del rettore nell'esercizio delle sue funzioni. Una raccolta di deliberazioni che segnala l'ambizione di Venezia ad amministrare i suoi territori applicando ovunque gli stessi principi, le norme di Repubblica.

Il registro, che deve inoltre essere considerato un prezioso esempio dell'aspetto linguistico dell'italiano veneziano del Cinquecento, ha 200 pagine, 278 rubriche di cui 178 scritte in latino cancelleresco e 100 in volgare settentrionale. Il contenuto della Commissione dogale, il suo sfondo storico e le fondamentali realtà storico-giuridiche riguardanti la seicentesca Repubblica di Venezia e

---

¹⁹² Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI. latinsky a italsky bez sign., Státní okresní archiv Tachov

soprattutto il suo Dominio da Terra vengono delineate nella prima sezione della tesi. Nel 1400 la Repubblica era all'apice della sua potenza e poteva considerarsi uno dei più potenti stati d'Europa. La condizione del doge era rigidamente delineata, tutti gli organi governativi (il Maggior Consiglio, grande assemblea composta dai nobili, il Minor Consiglio, composto da sei consiglieri ducali, e la Quarantia, organo prevalentemente giudiziario, Consiglio dei Rogati, prima organo temporale con funzioni specifiche, che più tardi finì per accentrare in sé l'effettivo governo dello stato veneziano, e il Consiglio dei Dieci, che temporaneamente costituì l'organo più potente) nelle mani della classe patrizia: l'assetto statale era così definitivo.

Nella seconda sezione della tesi di diploma dapprima viene descritto il lento passaggio dal latino al volgare nei testi giuridici, un processo molto graduale e sfumato. Fin dall'inizio del Cinquecento, e sempre più nel corso di quel secolo, il volgare si afferma nella produzione legislativa della Repubblica diventando prevalente in questo genere di scritture e riducendo le occorrenze del latino, che pure non scompare mai del tutto. Quando tra la fine del secolo e i primi del Cinquecento, una più aggiornata e culturalmente colta classe dirigente si insediò nelle istituzioni della Repubblica, un nuovo progetto culturale sorse dal suo interno con l'elaborazione di scrittura diplomatica (le relazioni degli ambasciatori). Per portarla al livello della più alta produzione letteraria, si avvertì la necessità di un volgare utilizzabile in qualsiasi corte, e tale da affermare ovunque il mito politico e istituzionale dello Stato veneziano. Solo allora, e nel modo più raffinato, il volgare della tradizione letteraria italiana venne assunto quale nuovo strumento linguistico. Nella *Commissio ducis* le deliberazioni del Quattrocento e del primo quarto del Cinquecento sono scritte in latino; e dagli anni trenta circa del sedicesimo secolo si effettuano leggi in volgare.

L'analisi linguistica delle deliberazioni in volgare, votate prevalentemente dal Consiglio dei Pregadi e dal Consiglio dei Dieci tra il 1503 e il 1582, viene attuata, per esempio, come segue:¹⁹³

Frequenti sono i nessi consonantici latineggianti (*substituto, administation*), ma più frequenti sono le forme assimilate (*fatto, eletto*). Normalmente conservata

---

¹⁹³ qui vengono riportati alcuni esempi (i più rappresentativi o interessanti)

è la grafia colta *ti* (*importantia, prudentia*). Presentano *h* etimologico *honor, huomini, habia, haver*.

Per quel che riguarda il vocalismo c'è equilibrio tra forme dittongate e non dittongate. I dittonghi si spingono al di là delle condizioni del toscano: non solo dunque *viene, conviene, fuori, fuori, luogo*, ma anche *muodi, puochi*. Coesistono senza dittongo *poco, modo, bon, homini, loco*.

Si riscontra occasionale presenza di forme anafoniche (*conseglio, longo*).

Di tipo veneziano la *i* di *preditto, ditta*. e la *u* di *fusse, summa*.

Quanto alle vocali finali soggette in veneziano a caduta *inquisition, pregon*.

La frequente conservazione delle occlusive sorde intervocaliche costituisce un elemento vistoso di novità rispetto alla tradizione del veneziano cancelleresco (*stato, poter, fiata*), *casi di sonorizzazione spesso presenti in parole tipiche del linguaggio burocratico e legislativo (mercadantie, Denedo, Pregadi)*.

L'alternanza tra doppie e scempie, buona parte di scempie si appoggia al latino, alcune sono forme settentrionali (*haverrano, mezo, eleto, città*).

In forma a vario titolo dialettale appaiono spesso i numerali (*doi, quindecim, disdodotti*) ed altre singole serie lessicali, come ad esempio i nomi di mesi (*Gennaro e Genaro, Dicembre*).

Per quanto riguarda il lessico, i venezianismi consistono, con poche eccezioni, in tecnicismi giuridici o burocratici: *Savi sopra le leze, Savi sopra le tanse, Pregadi, Zonta o Giunta, bolletini* (ricevute). Si presentano in forma dialettale anche toponimi (*Bressa, Geradada*).

Nell'ultima sezione vengono confrontate due versioni di due deliberazioni scelte in volgare che si trovano nella Commissione dogale per Alvise Bragadin, e nella più antica Commissione dogale per Lorenzo Bragadin, 1559; vi si osserva l'accoglimento sempre più puntuale di tratti linguistici sovraregionali – segnatamente toscani, ma in alcuni casi tipici piuttosto della coeva lingua settentrionale – che vanno ad innestarsi nella tradizione del volgare illustre elaborato dalla Cancelleria ducale veneziana.

Quanto mi sono proposta con il mio lavoro potrebbe apparire ambizioso: in realtà, come ho già sottolineato, la mia trattazione vuole rappresentare solo un primo approccio ad un tema sicuramente molto vasto ed articolato, attraverso un'interessante fonte La Commissione dogale per Alvise Bragadin.

Résumé

The title of my dissertation thesis is **“Venetian Legal Italian in the Modern Ages in *Commissio ducis* for Alvise Bragadin, 1589.”**

This theme has been chosen in the lieu of the discovery at the State Archives of Tachov was found an original manuscript¹⁹⁴ which deserves to be known in the sphere of historians of Italian language as well as in academia in general.

The original manuscript is entitled the Ducal commission for Alvise Bragadin, 1589, the only source of Venetian law in the Czech lands. It is a register of laws from the 15th and 16th centuries, with which the Doge Pasquale Cicogna nominates the patrician Alvise Bragadin to the office of rector of the city of Feltre, a town in Dominium of mainland, which belongs to the trevisian province. The legal register has two hundred double pages, contains 278 provisions partially written in medieval Latin and partially in regional Italian (*volgare*).

This work deals with Venetian register from a point of linguistic view: it describes the formation from legal Italian of 16th century and its evolution while describing morphological components concerning this issue.

In the first section the aspect and the characteristics of the constitutional system of the Venetian Republic of the 15th century are depicted. The historical, political and juridical background of the ducal commission is mentioned.

In the second section initially I discuss the transition from the use of chancery Latin to venetian Italian, which appears to have developed independently from the humanistic influences of the age. Subsequently, the representative statutes of the Italian part of the ducal commission are for the first time transcribed. The whole index and linguistic analysis of the Italian part of the register is carried out with a focus on the morphological and lexical aspects of the text.

In the final section the linguistic comparison is drawn between selected deliberations from the Ducal commission for Alvise Bragadin and from the Ducal commission for Lorenzo Bragadin, 1559 is drawn. The evolution from the venetian form of the language to the septentrional tuscanizing form of *volgare* is evident.

My work may appear to be ambitious, but in fact, the manner in which I have underlined the thesis of purpose merely creates the first approach to a very detailed subject via the first publication of the Ducal commission for Alvise Bragadin.

---

¹⁹⁴ Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI. latinsky a italsky bez sign., Státní okresní archiv Tachov

Shrnutí

Má diplomová práce nese název **Benátská právní italština v novověku ve Sborníku statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy (Dóžecí příkaz pro Alvise Bragadina, 1589)**.

Ve státním okresním archivu v Tachově nachází rukopis vedený v katalogu jako *Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI*. Latinsky a italsky bez sign., který byl předmětem výzkumu.

Jedná se o *commissio ducale* - dóžecí příkaz udělený dóžetem Pasqualem Cicognou Alvisemu Bragadinovi, ve kterém ho dóže v roce 1589 jmenuje podestou a kapitánem severoitalského města Feltre.

V první části diplomové práce je dóžecí příkaz zasazen do historického kontextu, popsány instituce, které vytvářeny zákony obsažené v tomto dokumnetu, a je naznačena složitá ústavní struktura benátského státu. Dále jsem se zaměřila na popsání *Sborníku statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI*.; konkrétně na postavy dóžete a podesty a na formu i obsah dokumentu.

Ve druhé, nejrozsáhlejší části je načtrnut přechod od používání latiny k používání italštiny v benátských legislativních orgánech. Především je transkribován a poprvé publikován obsah dóžecího příkazu a některé zákony rozdílných dat i rozdílného původu. Následuje krátký jazykový rozbor a vytyčení jevů, které pokládám za nejdůležitější či nejzajímavější.

Třetí část srovnává po jazykové stránce dva zákony trestní a správní materie z dóžecího příkazu pro Alvise Bragadina a dóžecího příkazu pro Lorenza Bragadina, který byl vydán roku 1559 dóžetem Lorenzem Priulim pro město Bergamo.

Má práce si klade za cíl přestavit dóžecí příkaz pro Alvise Bragadina veřejnosti, a to jak z obecného hlediska, tak z hlediska lingvistického. Snaží se přiblížit podobu benátské italštiny v XVI. století, její zvláštnosti a její hlavní tendence.

Seznam odborné literatury

• Prameny

Sborník statut a právních naučení Benátské republiky pro obce příslušné terrafermy XVI. latinsky a italsky bez sign. Státní okresní archiv Tachov

• Literatura 1. knižní

A) česká

Hamplová Sylva. Nástin vývoje italského jazyka. Praha: Karolinum, 2002

B) cizojazyčná

Arnaldi Girolamo, Gracco Giorgio e Tenenti Alberto (a cura di). Storia di Venezia. Dalle origini alla caduta della serenissima. Vol. III La formazione dello stato patrizio. Roma: Istituto della enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani, 1997

- *Alfredo Stussi.* La lingua

Borelli Giorgio, Ortalli Gherardo, Zordan Giorgio (a cura). Società, economia, istituzioni. Elementi per conoscenza della Repubblica Veneta. Vol. II Società e cultura. Verona: Cierre 2002

- *Gianna Marcato.* La politica linguistica della Serenissima e la complessità sociale dello stato veneziano

Bruni Francesco (a cura di). L'italiano nelle regioni. Vol. II Torino: Utet 1997

- Il Veneto

Cappelluzzo Giovanni. Lo statuto del podestà di Bergamo, Commissione dogale per Lorenzo Bragadin 1559. Fonti per lo studio del territorio Bergamasco; Bergamo: Provincia di Bergamo Assessorato servizi sociali e cultura Centro documentario beni culturali, 1992

Cozzi Gaetano (a cura di). Lo stato società e giustizia nella repubblica veneta (sec. XV – XVIII). Vol. I. Roma: Jouvence, 1980

- *Gaetano Cozzi.* La politica del diritto nella repubblica di Venezia.

- *Paolo Frasson.* Volgare e latino: Gli aspetti della ricerca di propria identità da parte di magistrature e cancelleria a Venezia (sec. XV-XVI)

Spreti Vittorio. Enciclopedia storico-nobiliare italiana. vol.I. Milano, 1929

Tomasin Lorenzo. Il volgare e la legge. Storia linguistica del diritto veneziano (secoli XIII- XVIII) Padova: Esedra, 2001

Dizionario biografico degli italiani. Vol.25 Chinzer - Cirni. Roma- Istituto della enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani, 1981

Rettori veneti in terraferma II. Podestaria e capitanato di Belluno. Podestaria e capitanato di Feltre. Istituto di storia economica dell'Università di Trieste. Historický úvod Tommaso Fanfani. Milano: dott. A.Giuffrè editore, 1974

mi in re semel ad minus teneas, et debes ire in castrum. ac in
alia fortitudo tibi commissa ad videndum munitiones com-
munes etiam omni mense accede monstram, tam terra quam
castri, et familia Castellorum, si episcopus omnes tene et sic-
dam quod facere tenentur et sicut in uicinis debet significare in
re tuo ordinaris.

De locis videndis (Castro)

re non potes ad videndum loca, et fortitudo (Castro) sibi com-
misi, nisi semel tantum tempore tui Regimini, cum hoc tam-
expensis, quod non potes ducere tecum ultra equos xx. sub vo-
na ducatorum eorum, ego quolibet ego, quem conduceres de pla-
ris, quæ sic exigenda per advocatos Communis

Pœna intrantum Cast. sine licentia.

Siquis Castellum tam nobili quam coruolus audibit, vel
pessime committet, quod in Castellum intret sibi communi
aliquis qui non sic sciebat ego custodie in ipso castro
sive bullatino sigillato tuo sigillo, cadat de libro uiginti

quod ego quolibet suum vicem remissum, et ego malitiam
viam, quam potius facies adire et pagis ex utroque side-
Castro, ludo amicum recusare, et teneo adire ludo
dum pro te, itq. cum effectu veniatis ad obsecutus

De videndis rationibus Camea.

Obsecras partem eadem in consilio tuo Cogitorem ad x. de
sociis. Et ccc. xvi. quæ est tenoris summe mod-
Pileate.

Quia committitur Rationibus locorum nostrorum, quæ tenentur
et debent frequenter ire ad Cameas ipsas ad videndum, et con-
minandum rationes Camerarum ipsarum, et perveniens eam Camea
eius ipsas, quæ secunda nostre communis exiguntur: quæ (quædam)
teneantur, et debent ostendere dictis ipsis Rationibus rationes
Cameas, et sollicitudinem ad executionem perveniens ipsas
secundum mandata Regiarum nostrarum

Superiorum non adire ultra tres dies

Statuto est nostra, sicut eadem est in consilio tuo Cogitorem

La presenza pare sia pubblica in questa Città so-
pra le scale di San Marco, e di S. Pietro, e man-
data a tutti li Pretori, così da Mar, come da Terra
con ordine, che la facciano pubblicare, e eseguire
e sia porta nelle loro commissioni, ne ponga il fi-
delissimo segretario nostro Quinto Ramberto, o vero
quello, che sarà dopo lui deputato alle voci del mag-
gior Consiglio, sottoscrivere commissione di tale o-
rdine, o Reggimentero, se non basterà prima regi-
strata questa legge sotto pena di ducaati duecento
per commissione, la metà della quale sia dell'
Arenal nostro, e l'altra metà sia dell' accusator,
la qual gli potrà essere colta dalle Ausgatori nobili
di Commun, sen l'altro Consiglio.

In materia debene.

Frui ecclesiastica

M. D. Lxxxi. a. d. v. d. Marb. In.

Senato

Si anno invigilato li Maggior notre con ogni dil-
genza, come per molte provisioni affara, che li

benefici ecclesiastici non fossero occupati da chi non
havesse ragione in quelli, e perciò a uno non si
potrebbe al portento di quelli indeliberamente,
come si è introdotto insieme stati, e senza sapere
della sede apostolica tanto anco conceduto d'un
beneficio, e per altri convenienti rispetti l'autorismo
con il Senato, che dell' benefici da cento ducenti in
quattrocento, la signoria nostra a taluni di questi
cento li ha uenuto a darli lettere di possesso, e d'a-
cesso in su il detto Senato provisione, che per
molto tempo con la sua osservanza ha fatto
buoni effetti.

Alora intendemo, che non solo in quella giuri-
dictione a noi commessa, ma di quelli in ogni par-
te dello stato nostro si ritrovano molto a uno
verso de benefici ecclesiastici senza osservare
la deliberazione su detta, cosa, che per molti res-
petti ne ha dato molestia, tanto più che li Pretori
nostri, che sono a uno eseguire gli ordini, che
in questo proposito fanno nelle loro commissioni
ecclesiastiche non usano quella diligenza, che
sono tenuti.